

# HADITH

Uluslararası Hadis Araştırmaları Dergisi  
International Journal of Hadith Researches  
المجلة الدولية لأبحاث الحديث

Temmuz | July | يوليو | 2025, 14: 533-561

## Musannif Muhaddislerde Metin İçi İzâhlar: Nesâî Özelinde Bir İnceleme

Intra-Textual Explanations in Ḥadīth Compilers: A Case Study on al-Nasāʿī

التوضيحات في داخل المتن عند المحدثين المصنفين: النسائي نموذجاً

Cemal Ural

Dr. Arş. Gör. | Research Assistant Ph.D.  
Fırat University | Faculty of Theology  
Elazığ | Türkiye

E-mail: cural@firat.edu.tr

ORCID: [orcid.org/0000-0001-5225-42111](https://orcid.org/0000-0001-5225-42111)

RORID: <https://ror.org/05teb7b63>

### Makale Bilgisi | Article Information

Makalenin Türü | Article Type: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received Date: 31.05.2025

Kabul Tarihi | Accepted Date: 22.07.2025

Yayın Tarihi | Published Date: 31.07.2025

Yayın Sezonu | Pub. Date Season: Temmuz | July

DOI: 10.61218/hadith.1711009

**Atıf | Citation:** Ural, Cemal. "Musannif Muhaddislerde Metin İçi İzâhlar: Nesâî Özelinde Bir İnceleme". *HADITH* 14 (Temmuz 2025), 533-561.

**Etik Beyan | Ethical Statement:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Cemal Ural)

**Çıkar Çatışması | Competing Interests:** Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. | No conflict of interest declared.

**Finansman | Grant Support:** Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. | No external funding was used to support this research.

**Yayıncı | Published by:** Veysel Özdemir.

**İntihal | Plagiarism:** Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. | This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hadith> | mail: [index.hadith@samsun.edu.tr](mailto:index.hadith@samsun.edu.tr)

## Musannif Muhaddislerde Metin İçi İzâhlar: Nesâî Özelinde Bir İnceleme

Dr. Cemal Ural

| Anahtar Kelimeler:                             | Öz                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Hadis<br>Şerh<br>Metin<br>en-Nesâî<br>es-Sünen | <p>Bu makale Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî'nin (öl. 303/915) kısaca "es-Sünen" adıyla meşhur olmuş es-Sünenü's-suğrâ adlı eserinde yer verdiği hadislerle dair değerlendirmelerini konu edinmektedir. Nesâî, naklettiği bazı hadislerden sonra "Kâle Ebû Abdîrrahmân/Ebû Abdîrrahmân dedi ki." ifadeleriyle söze başlayarak gerekli gördüğü rivayetlerin ardından bazı açıklamalar yapmıştır. Musannifin ortaya koyduğu bu değerlendirmeler konularına göre tasnif edilerek ele alınmıştır. Bu değerlendirmelerin derinlemesine bir analizini yapmak amacıyla çalışma, Nesâî'nin es-Sünenü's-suğrâ'sındaki yorumları ile sınırlandırılmıştır. Ancak ihtiyacın hâsıl olduğu durumlarda musannifin diğer eserlerine veya zikredilen eserin şerhlerine de başvurulmuştur. Nesâî'nin hadis ilminde öne çıkan bir şahsiyet oluşu ve es-Sünen adlı eserinin de hadis edebiyatı içerisinde mümtaz bir konumda olması çalışmayı önemli kılan etkenlerdendir. Zikredilen kitabın Kütüb-i Sitte içerisinde yer alması, onu hadislerin temel referans kaynakları arasına dâhil etmektedir. Dolayısıyla, Nesâî'nin hadisler hakkında yaptığı yorum ve açıklamalar hem onun yöntemini anlama hem de hadislerin anlaşılması noktasında önemli bir başvuru mercii olmaktadır. Çalışmada ağırlıklı olarak tasvîrî ve tahlîlî yöntem kullanılmıştır. Bazen Nesâî'nin rivayetler hakkında verdiği hükümler diğer hadis kitaplarıyla karşılaştırılarak kontrol edilmiştir. Nesâî'nin hadisler hakkında yaptığı değerlendirmeler gruplandırılarak incelenmiştir.</p> |

## Intra-Textual Explanations in Ḥadīth Compilers: A Case Study on al-Nasā'ī

| Keywords:                                              | Abstract                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
|--------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Ḥadīth<br>Explanation<br>Text<br>al-Nasā'ī<br>al-Sunan | <p>This article examines the evaluations made by Abū 'Abd al-Raḥmān Aḥmad ibn Shu'ayb al-Nasā'ī (d. 303/915) regarding the ḥadīth included in his work al-Sunan al-Ṣuğhrā, which became widely known simply as al-Sunan. Al-Nasā'ī, after narrating certain ḥadīths, occasionally begins his remarks with the phrase 'Qāla Abū 'Abd al-Raḥmān' ('Abū 'Abd al-Raḥmān said') and proceeds to offer explanatory comments where he deems necessary. The assessments presented by the author have been analyzed by categorizing them thematically. In order to conduct a detailed analysis, the scope of this study has been limited to al-Nasā'ī's comments found in al-Sunan al-Ṣuğhrā. However, when necessary, reference has also been made to the author's other works and to the commentaries on the aforementioned work. The importance of this study is underscored by al-Nasā'ī's esteemed standing among ḥadīth scholars and the distinguished place of his work al-Sunan al-Ṣuğhrā in the corpus of ḥadīth literature. The inclusion of the aforementioned work among the Kutub al-Sitta places it among the primary reference sources in ḥadīth studies. Accordingly, al-Nasā'ī's comments and explanations on ḥadīths serve as a significant point of reference both for understanding his methodological approach and for the interpretation of the ḥadīths themselves. The study predominantly employs descriptive and analytical methods. At times, al-Nasā'ī's judgments regarding the narrations have been cross-checked through comparison with other ḥadīth collections. Furthermore, al-Nasā'ī's evaluations of the ḥadīths have been examined by categorizing them into thematic groups.</p> |

## Giriş

Rasûlullâh (s.a.s.), kendisine tevdi edilen risâlet vazifesinden dolayı ümmeti için bazı kurallar koymuştur. Onun vefatından sonra başta sahâbîler olmak üzere takipçileri bu kuralları hem kayıt altına almış hem de nasıl anlaşılması gerektiğine dair yorumlar yapmışlardır.<sup>1</sup> Hadislerin anlaşılması, en az onların sıhhatinin tespiti kadar önemli bir meseledir. Zira bir metnin varlık sahasında yer edinebilmesi için öncelikle anlaşılır olması icap eder.<sup>2</sup> Hicri üçüncü asırdan günümüze kadar muhaddisler rivayetleri açıklamak için garîbü'l-hadîs eserleri ve şerhler kaleme alarak öncekilerin çabalarını sistematik hâle getirmişlerdir. Hadislerin doğru anlaşılabilmesi için vazgeçilmez bir konumda bulunan bu kaynaklar kelimelerin doğru okunuşu, râvîlerle ilgili bilgiler, anlamı kapalı kelimelerin izâhı ve rivayetlerin diğer tarikleri gibi pek çok önemli bilgiyi verse de bir hadis kitabını anlamamanın en iyi yolu -eğer tasnif edilen eser bu imkânı veriyorsa- onu tasnif eden kişinin açıklamalarından geçer. Bazı muhaddisler kitaplarının mukaddime<sup>3</sup> veya farklı bölümlerinde<sup>4</sup> gözettikleri hadis kabul şartlarını ve bazı ıstılahlara hangi anlamı yüklediklerini zikrederken bazıları da hadisleri naklettikten sonra onlar hakkında yorumlar yapmışlardır. Kitaplarının farklı bölümlerinde açıklama yapanlardan biri Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî'dir. O, bazı rivayetlerin peşinden "Kâle Ebû Abdîrrahmân / Ebû Abdîrrahman dedi ki" diyerek ilgili hadis hakkında değerlendirmelerde bulunur. Bunların farklı başlıklar altında incelenmesi mümkündür. Elinizdeki araştırmada bunlar irdelenecek olup bu değerlendirmelerden bazıları hadiste geçen ve anlaşılması zor olan kelimelerin açıklanmasına matuftur. Aşağıdaki başlıkta bunlar ele alınacaktır.

### 1. Garîbü'l-Hadîs

Nesâî, hadisleri naklettikten sonra kimi zaman metinde anlamı kapalı olan kelimeler varsa bunlara yönelik açıklamalar yapar. Misalen, Abdullah b. Mes'ûd'un (öl. 32/652-53) Hz. Peygamber'e temizlenmesi için taş ve hayvan pisliği getirdiği ile ilgili rivayette geçen "الرِّكْسُ/er-riks" kelimesini "cinlerin yiyeceği" olarak açıklamıştır.<sup>5</sup> Bir bedevînin Mescid-i Nebvî'de bevletmesini anlatan rivayette zikredilen "ذَعُوهُ لَا تُزْرِمُوهُ/de'ûhu lâ tüzrimûhu" ifadesini "onu bırakın, yarıda kesmeyin" şeklinde izah etmiştir.<sup>6</sup> Hz. Peygamber'in bazı atlardan hoşlanmadığını konu edinen hadiste yer alan "عَشْ شِكَالُ مِنَ الْخَيْلِ/eş-şikâlu mine'l-hayl" ibâresini "üç ayağı alacalı, biri normal renkte veya üç ayağı

<sup>1</sup> Geniş bilgi için bk. Zişan Türçan, *Hadis Şerh Geleneği* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 9.

<sup>2</sup> Fatih Muhammet Yüksel, *Muhammed Yûsuf el-Bennûrî'nin Hadisçiliği ve Şerh Yönetimi (Meârifü's-Sünen Özelinde)* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2024), 107.

<sup>3</sup> Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbü'rî Müslim, *el-Câmiu's-sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1991), "Mukaddime", 1/8.

<sup>4</sup> Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmiu'l-kebîr*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996), (İlel) 6/251.

<sup>5</sup> Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî* (Haleb: Mektebetu'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1994), "Tahâret", 38 (No. 42).

<sup>6</sup> Nesâî, "Tahâret", 45 (No. 53).

normal renkte, bir ayağı alacalı olan at” şeklinde şerh etmiş ve farklı rengin ön ayaklarda değil ancak arkadakilerde olunca bu durumun gerçekleştiğini sözlerine eklemiştir.<sup>7</sup> Nesâî, riyâ için amel işleyen üç grubun zikredildiği hadiste geçen “ تُحِبُّ tuhıbbu / sevdiğin” lafzını tam olarak anlayamadığını söyler.<sup>8</sup> İlgili kelime manası anlaşılamayacak kadar kapalı bir lafız olmadığı için musannifin bu değerlendirmesini “hadisi dinlediği esnada o kelimeyi tam olarak duymadığı” şeklinde yorumlamak daha isabetli görünmektedir. Aynı husus başka bir hadiste geçen “ فَتِيَّةٌ fitye / genç bir grup” kelimesi için de geçerlidir.<sup>9</sup> Musannif bazen isnadda geçen isimler hakkında da aynı ifadeyi kullanır.<sup>10</sup> Örnek sayısı sınırlı olsa da garîbü’l-hadîse dâir bu izahlar konunun musannif tarafından ele alındığını göstermektedir.

## 2. Metinle İlgili Değerlendirmeler

Nesâî’nin bazen hadislerin metinlerine yönelik değerlendirmeler yaptığı görülür. Köpeğin yaladığı kaptan bahseden bir hadiste geçen “ فَلْيُرْقُ felyurikhu / onu döksün” ifadesi için kimsenin Ali b. Müshir’e bu lafız konusunda mütâbaât ettiğini bilmediğini söyleyerek<sup>11</sup> râvînin ilgili lafızda teferrüd ettiğine işaret etmiştir.

“İstihâze”yle ilgili hadisi pek çok kişinin rivayet ettiğini ancak onlardan hiçbirinin İbn Ebî Adî’nin zikrettiği kısmı nakletmediğini belirterek konuya dikkat çeker. İbn Ebî Adî “ إِنْ دَمَ الْحَيْضُ دَمَ أَسْوَدَ ” ifadesiyle rivayet ederken diğerleri “ إِنَّمَا ذَلِكَ عَرَقٌ وَلَيْسَتْ بِالْحَيْضَةِ ” ifadesini kullanmışlardır. Nesâî, rivayetin farklı bir tarikinde ise Hammâd b. Zeyd’in “ وَتَوَضَّئِي ” ifadesini kullanırken Hişâm’dan nakleden diğer râvîlerin bunu zikretmediğini açıklamalarına ekler.<sup>12</sup>

Bir diğer rivayette Amr b. Yahya’ya “Rasûlullah merkep üzerinde namaz kılıyordu” ifadesi için mütâbaât edeni bilmediğini ifade ederken de onun bu lafızla teferrüd ettiğine telmih vardır.<sup>13</sup> Nesâî, Rasûlullah’ın bağdaş kurarak namaz kıldığını anlatan rivayetin “hatalı” olduğu değerlendirmesini yapmış, hatayı da senedde bulunan ve teferrüd ettiğini düşündüğü Ebû Dâvûd el-Haferî’ye atfetmiştir.<sup>14</sup> Ancak aynı rivayeti İbn Huzeyme<sup>15</sup> ile Beyhakî,<sup>16</sup> Muhammed b. Saîd kanalıyla

<sup>7</sup> Nesâî, “Hayl”, 4 (No. 3567).

<sup>8</sup> Nesâî, “Cihâd”, 22 (No. 3137).

<sup>9</sup> Nesâî, “Nikâh”, 3 (No. 3206).

<sup>10</sup> Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu’ayb en-Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Abdülmün’im Şelbî (Beyrut: Müessesetu’r-Risâle, 2001), 5/260 (No. 5584).

<sup>11</sup> Nesâî, “Tahâret”, 52 (No. 66).

<sup>12</sup> Nesâî, “Tahâret”, 138 (No. 216, 217).

<sup>13</sup> Nesâî, “Mesâcid”, 46 (No. 741).

<sup>14</sup> Nesâî, “Kıyâmü’l-Leyl”, 22 (No. 1661).

<sup>15</sup> Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü’rî İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A’zamî (Beyrut: el-Mektebu’l-İslâmî, 1980), 2/236 (No. 1238).

<sup>16</sup> Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir ‘Atâ (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), 2/433 (No. 3662).

nakletmişlerdir.<sup>17</sup> Dolayısıyla Ebû Dâvûd el-Haferî'nin teferrüd ettiğine yönelik iddia isabetli görünmemektedir.

Nesâî, ihrâm yasaklarıyla ilgili bir hadisi naklederken “sonra yeniden ihrâma gir” lafzının Nûh b. Habîb dışındakiler tarafından söylendiğini bilmediğini söyler. Ardından hadisin bu ziyâdeyle mahfûz olduğunu düşünmediğini belirtir.<sup>18</sup>

Nesâî, Münzir b. el-Muğîre ← Urve ← Fâtıma b. Ebî Hubeyş isnadıyla kaydettiği bir rivayetin Hişâm b. Urve ← Urve (öl. 94/713) tarikiyle de geldiğini ancak Hişâm b. Urve'nin, Münzir'in zikrettiği kısmı nakletmediğini belirtir. İki rivayet karşılaştırıldığında birbirlerinden hem isnad hem de metin yönünden farklı oldukları görülür. Münzir'in tariki Urve ← Fâtıma b. Ebî Hubeyş şeklindeyken; Hişâm'ın tariki Urve ← Hz. Âişe (öl. 58/678) olarak rivayet edilmiştir. Ayrıca Münzir'in tarikinde “إِذَا أَقْبَلْتُ الْحَيْضَةَ” ifadesi bulunurken Hişâm'ın tarikinde “إِنَّا أَتَيْنَاكَ فُرُوجًا” ibaresi yer almaktadır. Nesâî bu hadisten “Boşanmış kadınlar üç kur' beklerler”<sup>19</sup> âyetinde zikredilen “kur”un hayız anlamına geldiği sonucuna varmaktadır. Zira hadiste hayız “kur” kelimesiyle ifade edilmiştir.<sup>20</sup> Musannifin “kur” kelimesine yüklediği anlam Hanefî mezhebinin görüşüyle uyumaktadır.<sup>21</sup>

Nesâî, salî-bârik duasıyla ilgili rivayeti Kuteybe'den iki defa dinlediğini ve hadisin bir kısmının onun tarafından atlandığını kaydeder. Bahsi geçen rivayet incelendiğinde atlanan bölümün “Kemâ salleyte ‘alâ İbrâhîm” lafzı olduğu görülmektedir.<sup>22</sup> Nesâî, bazı yerlerde hatanın sebebini belirtmeksizin hadisin hatalı olduğuna dikkat çeker. Hz. Peygamber'in teheccüd namazıyla ilgili rivayette vitir namazını ne zaman kıldığını ilgili hata olduğunu ancak bunun kimden kaynaklandığını bilmediğini söylemesi<sup>23</sup> bunun örneğidir. Şebâbe'nin rivayet ettiği Hz. Peygamber'in vitir namazında A'lâ sûresini okuduğuna dâir hadiste Yahya b. Saîd'in ona muhalefet ettiğine dikkat çeker. İki tarik karşılaştırıldığında Yahya b. Saîd'in vitir yerine öğle namazını zikrettiği görülmektedir.<sup>24</sup>

Ebû Hüreyre'den (öl. 58/678) merfû olarak gelen bir rivayetin hatalı olduğunu düşünen Nesâî, ilgili hadisin zikredilen lafız dışında farklı şekillerde nakledildiğini belirterek Ümmü Habîbe'den gelen

<sup>17</sup> Geniş bilgi için bk. Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Telhisu'l-habir fî tahrîci ehâdisi'r-Râfiî el-kebîr* (b.y.: Müessesetu Kurtuba, 1995), 1/409 (No. 337).

<sup>18</sup> Nesâî, “Menâsikü'l-Hac”, 29 (No. 2668).

<sup>19</sup> el-Bakara, 2/228.

<sup>20</sup> Nesâî, “Tahâret”, 135 (No. 211).

<sup>21</sup> Nesâî'nin fikhî mezhebiyle ilgili tartışmalar için bk. Veli Tatar - Nurullah Agitoğlu, “Nesâî'nin Mezheplere Bağlı Kaldığı İddiaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2023), 157. Nesâî'nin fikhî görüşleri için bk. İrem Nur Köse, *İmâm Nesâî'nin Sünen Adlı Eseri Bağlamında Bazı Fikhî Görüşleri* (Amasya: Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

<sup>22</sup> Nesâî, “Sehiv”, 54 (No. 1294).

<sup>23</sup> Nesâî, “Kıyâmü'l-Leyl”, 2 (No. 1601).

<sup>24</sup> Nesâî, “Kıyâmü'l-Leyl”, 50 (No. 1743).

diğer tarikleri zikretmiştir.<sup>25</sup> Rivayetler karşılaştırıldıklarında Ebû Hüreyre tarikinde farz namaz dışında on iki rek'at namaz kılınmasından bahsedilirken Ümmü Habîbe tarikinde ise öğle namazından önce dört, sonrasında dört rek'at namaz kılınmasından bahsedilir.

Nesâî, yer yer hadislerle ilgili detaylı şerh sayılabilecek malumatlar verir. Müzâraa<sup>26</sup> ile ilgili bir rivayetten sonra müzâraanın hangi şartlarda yapılması gerektiğine dair uzunca bir açıklama yapmıştır. Gelirin nasıl taksim edileceği, masrafların kime ait olacağı, arazinin yeri, sınırları, sözleşme tarihi, hasadın nasıl yapılacağı ve bu sözleşmenin iki nüsha olarak düzenlenmesi gibi bilgilere yer vermiştir.<sup>27</sup>

Nesâî'nin Enfâl sûresinin 41. âyeti hakkında verdiği bilgiler âdeta bir tefsir mahiyetindedir. Ona göre âyetin fey' ile başlaması en değerli kazanç yolu olmasından dolayıdır. Ona göre Allah'ın sadakayı kendisine nispet etmemesi sadakanın malın kiri olmasından kaynaklanmaktadır. Ganimetten bir pay alınıp Kâbe için harcanması Allah'ın payı kapsamında değerlendirilir. Hz. Peygamber'in payı, at ve silah almak üzere devlet başkanına verilir. Devlet başkanı bundan Müslümanlara faydalı olacağını düşündüğü hadis, ilim, fıkıh ve Kur'an ehli kişilere harcamada bulunur. Bir pay Rasûlullah'ın akrabaları olan ve aralarında zengin ile fakirlerin bulunduğu Hâşim ve Muttaliboğullarına verilir. Bu payın onlardan fakir olanlara ait olup yetim ve yolculara verilen payda olduğu gibi zenginlere verilmeyeceği söylenmiştir. Nesâî bu son görüşü doğruya daha yakın görür. Zikredilen payda küçük-büyük, erkek-kadın eşittir. Çünkü bunu onlara Allah vermiş, Hz. Peygamber de onların arasında taksim etmiştir ve hadiste bazılarını diğerlerine öncelediğine dair bir bilgi yoktur. Âlimler arasında bildiğimiz kadarıyla malının üçte birini falancanın oğullarına vasiyet eden kişinin bu yaptığıının uygunluğu ve erkek ile kadınlara eşit bir dağılım yapılacağı konusunda ihtilaf yoktur. Bir pay yetimlere, bir pay Müslüman fakirlere ve bir pay yolda kalan Müslümanlara verilir. Bir kişiye hem fakir hem de yolda kalmış payından verilmez, ona "Hangisini istiyorsan onu al." denilir. Halife, beşte dörtlük kısmı ise savaşa katılan yetişkin Müslümanlar arasında paylaşır.<sup>28</sup> Görüldüğü üzere gerek müzâraa ile ilgili şartların gerekse fey' hakkındaki detayların uzun uzadıya zikredilmesi Nesâî'nin gerekli gördüğü yerlerde rivayetleri açıklama gereği hissettiğini ortaya koymaktadır. Bu tarz açıklamalara çekinmeden girmesi ise böylesi bir tutumun, tasnif ettiği eseri mihverinden saptırmayacağı kanaatinde olduğu şeklinde yorumlanabilir.

<sup>25</sup> Nesâî, "Kıyâmü'l-Leyl", 67 (No. 1811, 1812).

<sup>26</sup> Müzâraa kelimesi, fıkıh terimi olarak tohum ekmek ve mahsulü belli oranda paylaşmak üzere arazi sahibiyle emek sahibi arasında yapılan ziraî ortaklık sözleşmesini ifade eder.

<sup>27</sup> Nesâî, "Müzâra'a", 45 (No. 3927).

<sup>28</sup> Nesâî, "Kasmü'l-l-fey' ", 1 (No. 4147).

Nesâî, Haccâc'ın Hammâd b. Seleme'den naklettiği "Rasûlullâh av köpeği dışında kedi ve köpek satışından elde edilen parayı kullanmayı yasakladı" rivayetinin sahîh olmadığına hükmetmiştir.<sup>29</sup> Bu rivayeti sahîh olarak görmemesinin sebebi, metinde zikredilen istisnâ konusunda Hammâd b. Seleme'nin teferrüd etmesidir.<sup>30</sup> Rivayetin zikredildiği farklı bir yerde ise bunu münker olarak nitelemiştir.<sup>31</sup>

Ceninin diyetiyle ilgili hadiste geçen "beş yüz" lafzının hatalı olduğuna değinerek doğrusunu "yüz" olarak kaydeder.<sup>32</sup> Hırsızlıkta el kesmeye sebep olan malın değerinin "beş" veya "üç" dirhem olduğunu belirten iki rivayetin ardından, "üç" lafzının geçtiği hadisi doğru olarak niteler.<sup>33</sup>

Nesâî, "Kaplardan için, sarhoş olmayın." hadisini münker olarak görmüş, bunun sebebini de Ebu'l-Ahves Sellâm b. Süleym'in hata yapmasına, Simâk b. Harb'in ashabının Ebu'l-Ahves Sellâm b. Süleyman'a mütâbaât etmemesine, Simâk b. Harb'in "leyse bi'l-kavî fi'l-hadîs /hadiste sağlam olmamasına" ve telkine açık olmasına bağlamıştır. Sonra Ahmed b. Hanbel'den naklen Ebu'l-Ahves'in bu hadisin hem isnadında hem de lafzında Şerîk'e muhalefet ederek hata yaptığını dile getirmiştir. Şerîk'in rivayetinde Hz. Peygamber'in bazı kaplarda nebîz yapılmasını yasakladığı görülmektedir.<sup>34</sup> Rasûlullah'a sunulan içkinin kabul görmemesini ve bunu Allah'a ve ahiret gününe inanmayanların içeceği olarak nitelenmesini, sarhoşluk veren şeylerin azının da çoğunun da haram olmasına delil olarak görür. Kendini kandıranların aksine haramlığın sarhoşluk veren son yudumla değil tamamıyla olduğu konusunda ilim ehli arasında ihtilaf olmadığını sözlerine ekler.<sup>35</sup> Kırâfe kanalıyla Hz. Âişe'den "İçin ama sarhoş olmayın." lafzıyla gelen rivayetin sabit olmadığını belirtir, peşi sıra Cesre'nin Hz. Âişe'den naklettiği "Ekmek ve su dahi olsa sarhoşluk veren hiçbir şeyi helal görmem." şeklindeki yaygın olan tariki zikreder.<sup>36</sup> İçkinin azının ve çoğunun haramlığıyla ilgili İbn Avn'ın rivayetini, İbn Şübrüme'nin rivayetinden doğruya daha yakın görür. Bunun sebebini de Hüseyim b. Beşîr'in müdellis olması, İbn Şübrüme'den semâ' ettiğini belirtmemesi ve İbn Avn tarikinın sikaların rivayetlerine daha uygun olması olarak açıklamıştır.<sup>37</sup>

Hz. Peygamber'in Cebrâîl ile mukâbele yaptığında esen yelden/yağmur getiren rüzgârdan daha cömert olduğundan bahseden rivayetin metninde bulunan "Rasûlullah'ın lanet etmediği" kısmının

<sup>29</sup> Nesâî, "es-Sayd ve'z-Zebâih", 16 (No. 4295). Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Ekrem Yücel, "Köpeklerle İlgili Rivayetlere Genel Bakış", Turkish Studies (Elektronik) 9/5 (2014), 2147-2148.

<sup>30</sup> Muhammed b. Ali el-İsyûbî, *Şerhu Süneni'n-Nesâî* (Riyad: Dâru'l-Mi'râc, 1996), 33/141.

<sup>31</sup> Nesâî, "Buyû", 92 (No. 4668).

<sup>32</sup> Nesâî, "Kasâme", 39, 40 (No. 4814).

<sup>33</sup> Nesâî, "Kat'u's-Sârik", 8 (No. 4907).

<sup>34</sup> Nesâî, "Eşribe", 48 (No. 5677, 5678).

<sup>35</sup> Nesâî, "Eşribe", 25 (No. 5610).

<sup>36</sup> Nesâî, "Eşribe", 48 (No. 5679, 5680).

<sup>37</sup> Nesâî, "Eşribe", 48 (No. 5686).

başka bir rivayetin parçası olduğu için hatalı aktarıl原因 olarak ikisinin birleştirildiğini, doğru olanın bu hadisten hemen önce zikredilen Yunus b. Yezîd tariki olduğunu ifade etmiştir.<sup>38</sup>

### 3. Hadisin Müntehâsıyla İlgili Değerlendirmeler

Hadislerin kaynağının belirlenmesi, ilgili rivayetin delil değerini belirleme açısından önemli bir adımdır. Nesâî, bu noktada birtakım tespitlerde bulunmuştur. Örneğin Hz. Peygamber'in merkep üzerinde namaz kılmasıyla ilgili Yahyâ b. Saîd'in Enes b. Mâlik'ten (öl. 93/711-12) naklettiği hadisinin mevkûf olduğuna hükmetmiştir.<sup>39</sup> Bu durumda namaz kılan kişi Enes b. Mâlik olmaktadır. Namazda kırâati konu edinen hadiste geçen "İmam, topluluğa imamlık yaptığıında bu onlara (kırâat olarak) yeter." ifadelerinin Rasûlullâh'a nispetinin hata olduğuna dikkat çeken Nesâî, bunu Ebû'd-Derdâ'nın sözü olarak değerlendirir.<sup>40</sup>

Nesâî, talakla ilgili Ebû Hüreyre'den merfû olarak nakledilen rivayeti münker olarak nitelemiştir.<sup>41</sup> Rivayetin musannif tarafından münker şeklinde nitelenmesi, mevkûf olması gerekirken merfû olarak nakledilmesinden ötürüdür.<sup>42</sup> Benzer şekilde Hz. Ali'nin aynı çocuk üzerinde hak talebinde bulunan üç kişiye hakemlik ettiğine dâir rivayetleri sıraladıktan sonra doğru olanın, isnadda Zeyd b. Erkam'ın zikredilmemesi ve hadisin merfû olmaksızın nakledilmesi olduğuna dikkat çeker.<sup>43</sup> Musannif, Hişâm ← Katâde ← Enes b. Mâlik'ten merfû olarak zikrettiği rivayetin hatalı, peşinden aktardığı Şu'be ← Katâde ← Enes b. Mâlik senediyle Hz. Ebû Bekir'den mevkûf şekilde gelen hadisin ise doğru olduğunda karar kılmıştır.<sup>44</sup>

Nesâî, Yahyâ b. Saîd kanalıyla birincisi merfû, ikincisi mevkûf olarak gelen iki rivayetten mevkûf olanın doğru olduğu sonucuna varmıştır.<sup>45</sup> Peş peşe naklettiği üç rivayetten sonra Mu'temir'in babası Süleymân et-Teymî ile Ebû Bîşr Ca'fer b. İyâs'ın hadislerinin, "münkeru'l-hadîs" olarak nitelediği Mus'ab b. Şeybe'nin hadisinden daha doğru olduğu yönündeki kanaatini serdedir. Mus'ab hadisi merfû olarak naklederken diğer iki râvi maktû olarak zikretmişlerdir. Musannif burada, önce zayıf gördüğü hadisi nakletmiştir.<sup>46</sup>

<sup>38</sup> Nesâî, "Sıyâm", 2 (No. 2096).

<sup>39</sup> Nesâî, "Mesâcid", 46 (No. 741).

<sup>40</sup> Nesâî, "İftitâh", 31 (No. 923).

<sup>41</sup> Nesâî, "Talâk", 11 (No. 3410).

<sup>42</sup> İsyûbî, *Şerhu Süneni'n-Nesâî*, 28/297.

<sup>43</sup> Nesâî, "Talâk", 50 (No. 3492).

<sup>44</sup> Nesâî, "Kat'u's-Sârik", 8 (No. 4911, 4912).

<sup>45</sup> Nesâî, "Kat'u's-Sârik", 9 (No. 4923, 4924).

<sup>46</sup> Nesâî, "Zînet", 1 (No. 5040-5042).



#### 4. Cerh-Ta'dîl

Nesâî'nin, *Sünen*'in satır aralarında çeşitli ta'dîl lafızlarını kullandığı görülmektedir. Bunlardan birisi "sika/güvenilir" terimidir. Ebû Dâvûd el-Haferî,<sup>47</sup> Ebû Ma'ser Ziyâd b. Küleyb<sup>48</sup> ve Seleme b. Saîd<sup>49</sup> örneklerinde olduğu gibi bazen kendisi bir kısım râvileri sika olarak değerlendirir, bazen de başkalarından nakilde bulunarak tevsîk işlemini gerçekleştirir. Muharrimî'nin Muhammed b. Sa'd el-Ensârî'yi "sika" olarak değerlendirdiğini dile getirmesi bunun misalidir.<sup>50</sup> Nesâî, ta'dîl lafzı olarak "lâ be'se bih/hadisnin alınmasında bir sakınca yoktur" ifadesini Eymen b. Nâbil,<sup>51</sup> İsmâil b. Müslim el-Abdî ve Ebu't-Tufeyl'den rivayet eden başka bir râvi olan İsmâil b. Müslim için kullanmıştır.<sup>52</sup> Abdullah b. Cafer el-Muharramî<sup>53</sup> ile Abdurrahman b. İshak'ı ise aynı anlama gelen "leyse bih be's/hadisnin alınmasında bir sakınca yoktur"<sup>54</sup> sözleriyle ta'dîl etmiştir.

Nesâî bazen râvileri birbirleriyle kıyaslamak suretiyle haklarında değerlendirmeler yapar. Örneğin o, Hâlid'i, Mu'temir'den;<sup>55</sup> Hakem'i, Seleme b. Küheyl'den;<sup>56</sup> Hârûn b. Riâb'ı, Abdulkерim'den;<sup>57</sup> Ebû Nuaym el-Fadl b. Dükeyn'i, Muhammed b. Ubeyd ile Kâsım b. Yezîd'den "esbet/daha sağlam" görür. Yine ona göre Süfyân es-Sevrî'nin en sağlam râvileri sırasıyla Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Abdullah b. el-Mübârek, Vekî' b. el-Cerrâh, Abdurrahman b. Mehdî, Ebû Nu'aym ve el-Esved'dir.<sup>58</sup> Katâde'nin, Eş'as'tan "esbet, ehfaz/daha sağlam, hıfz olarak daha iyi" olmakla birlikte Eş'as'ın hadisnin doğruya daha yakın olduğunu belirterek bazen de hıfz yönünden daha düşük olan râvînin rivayetini tercih etmektedir.<sup>59</sup> Bu durum onun sened tahliliyle birlikte metnin durumunu ve diğer rivayetlerle irtibatını dikkate aldığı göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Abdumelik b. Nâfi'e kendisi gibi bir topluluk muvâfakat etse dahi, onun sağlamlık ve adalet ehli olan, sahîh nakil yapmakla meşhûr olmuş Zeyd b. Cübeyr, Muhammed b. Sîrîn, Nâfi' mevlâ İbn Ömer, Sâlim b. Abdullah b. Ömer ve Ebû Seleme b. Abdurrahman gibi kişilerden birinin yerini alamayacağını söylerken bu kişilerin üst düzey zabtlarına vurgu yapmaktadır.<sup>60</sup>

<sup>47</sup> Nesâî, "Kıyâmü'l-Leyl", 22 (No. 1661).

<sup>48</sup> Nesâî, "Sıyâm", 43 (No. 2243).

<sup>49</sup> Nesâî, "Kat'û's-Sârik", 13 (No. 4974).

<sup>50</sup> Nesâî, "İftitâh", 30 (No. 922).

<sup>51</sup> Nesâî, "Sehiv", 45 (No. 1281).

<sup>52</sup> Nesâî, "Menâsikü'l-Hac", 49 (No. 2728).

<sup>53</sup> Nesâî, "Sehiv", 68 (No. 1317).

<sup>54</sup> Nesâî, "Cihâd", 4 (No. 3099).

<sup>55</sup> Nesâî, "Zekât", 19 (No. 2480).

<sup>56</sup> Nesâî, "Zekât", 35 (No. 2507).

<sup>57</sup> Nesâî, "Nikâh", 12 (No. 3229).

<sup>58</sup> Nesâî, "Kıyâmü'l-Leyl", 54 (No. 1752).

<sup>59</sup> Nesâî, "Nikâh", 4 (No. 3214).

<sup>60</sup> Nesâî, "Eşribe", 48 (No. 5701).

Ta'dille ilgili mezkûr lafızları kullanan Nesâî, eserinde cerh lafızlarına da yer vermiştir. Bu lafızlardan biri "leyse bi'l-kavî fi'l-hadîs/hadiste sağlam değildir" ifadesidir. Bunu Büreyde b. Süfyân,<sup>61</sup> Ebû Ca'fer er-Râzî,<sup>62</sup> Abdülkerim,<sup>63</sup> İmrân el-Kattân,<sup>64</sup> Mus'ab b. Sâbit,<sup>65</sup> Ömer b. Ebî Seleme,<sup>66</sup> Ebû Ca'fer er-Râzî<sup>67</sup> için kullanmaktadır. Aynı ibare Simâk b. Harb için de kullanılmış ve telkine açık olduğu ayrıca vurgulanmıştır.<sup>68</sup> Amr b. Ebî Amr'ın, Mâlik ondan rivayet etse bile hadiste sağlam olmadığını mezkûr lafızla dile getirmiştir.<sup>69</sup> İbn Huseym'i aynı lafızla cerh eden Nesâî, onun hadisini zikretme sebebinin, rivayetin İbn Cüreyc'in, Ebu'z-Zübeyr'den aktardığı rivayet olarak anlaşılmaması olduğunu söylemiş ve Yahyâ b. Saîd el-Kattân ile Abdurrahman'ın İbn Huseym'in hadisini terk etmediklerini ifade etmiştir. Ancak Ali b. el-Medînî'nin İbn Huseym'i "münkeru'l-hadîs/hadisi münkerdir" olarak değerlendirdiğini ve İbnü'l-Medînî'nin sanki hadis için yaratılmış olduğunu sözlerine eklemiş,<sup>70</sup> böylece onun görüşünün daha isabetli olduğuna işaret etmiştir. Ma'kıl b. Ubeydillâh hakkında kullandığı "leyse bizâlike'l-kavî/aradığın şekilde sağlam değildir", <sup>71</sup> Fülehy b. Süleymân<sup>72</sup> ile İbrahim b. el-Muhâcir için sarf ettiği "leyse bi'l-kavî/sağlam değildir"<sup>73</sup> terkipleri de benzer manalar taşımaktadır. Süfyân b. Hüseyin'i ise Zührî'den (öl. 124/742) yaptığı nakillerde sağlam olmamakla eleştirmektedir.<sup>74</sup>

Nesâî, "metrûku'l-hadîs/hadisleri terkedilmiştir" terkiplerini bir cerh lafzı olarak bazı râvîler için kullanmaktadır. Ali b. el-Medînî'nin babası Abdullah b. Cafer b. Necîh,<sup>75</sup> Eyyûb b. Süveyd,<sup>76</sup> Zührî ve Hasan'dan rivayet eden İsmâil b. Müslim<sup>77</sup> ve Süleyman b. Erkam<sup>78</sup> zikredilen lafız kullanılarak cerh edilen râvîler arasındadır.

<sup>61</sup> Bkz. Nesâî, "İmâmet", 18 (No. 800).

<sup>62</sup> Bkz. Nesâî, "Kiyâmü'l-Leyl", 62 (No. 1786).

<sup>63</sup> Bkz. Nesâî, "Nikâh", 12 (No. 3229).

<sup>64</sup> Bkz. Nesâî, "Cihâd", 1 (No. 3094).

<sup>65</sup> Bkz. Nesâî, "Kat'u's-Sârik", 15 (No. 4978).

<sup>66</sup> Bkz. Nesâî, "Kat'u's-Sârik", 16 (No. 4980).

<sup>67</sup> Bkz. Nesâî, "Kiyâmü'l-Leyl", 62 (No. 1786).

<sup>68</sup> Nesâî, "Eşribe", 48 (No. 5677).

<sup>69</sup> Nesâî, "Menâsikü'l-Hac", 71 (No. 2827).

<sup>70</sup> Nesâî, "Menâsikü'l-Hac", 187 (No. 2993).

<sup>71</sup> Nesâî, "İftitâh", 37 (No. 940).

<sup>72</sup> Nesâî, "Kiyâmü'l-Leyl", 66 (No. 1802).

<sup>73</sup> Nesâî, "Tahrîmü'd-Dem", 2 (No. 3986).

<sup>74</sup> Nesâî, "Tahrîmü'd-Dem", 1 (No. 3971).

<sup>75</sup> Nesâî, "Sehiv", 68 (No. 1317).

<sup>76</sup> Nesâî, "Cuma", 45 (No. 1431, 1432).

<sup>77</sup> Nesâî, "Menâsikü'l-Hac", 49 (No. 2728).

<sup>78</sup> Nesâî, "Eymân ve'n-Nüzûr", 41 (No. 3839).

Nesâî, Muhammed b. Süleyman,<sup>79</sup> Rabîa,<sup>80</sup> Muhammed b. Zübeyr,<sup>81</sup> Ali b. Zeyd b. Ced'ân<sup>82</sup> ve Eş'as b. Sevvâr'ı<sup>83</sup> "daîf/zayıf" olarak nitelemiştir. Haccâc b. Ertât için aynı ifadeyi kullanmış ve hadisinin delil olmadığını sözlerine eklemiştir.<sup>84</sup> Adı Necîh olan Ebû Ma'ser el-Medenî'yi de zayıf görmüş üstelik hadislerine münker rivayetler karıştığını örneklerle açıklamıştır. Bunlardan biri Muhammed b. Amr ← Ebû Seleme ← Ebû Hüreyre isnadıyla gelen "Doğu ile batının arası kiblelerdir." hadisi diğeri de Hişâm b. Urve ← babası ← Hz. Âişe senediyle aktarılan "Eti bıçakla kesmeyin, ısırın." şeklindeki hadislerdir.<sup>85</sup> Nesâî, Saîd b Seleme'yi de zayıf saymış, zayıf saydığı halde ondan hadis aktarmasını ise hadisindeki "borcun artmasından" ibaresinin mevcudiyetiyle gerekçelendirmiştir.<sup>86</sup> Bu bilgiden hareketle Nesâî'nin zayıf gördüğü râvilerden hadisin lafzında bulunan -ve belki de kendisine ihtiyaç duyulan- ziyâdeden ötürü nakilde bulunduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte ilgili râvînin zayıflığının aşırı olmadığı hatta bazı münekkidler tarafından övüldüğü, hakkında yapılan değerlendirmelerde görülmektedir.<sup>87</sup>

Nesâî, Abdurrahman b. İshak için "leyse bi sika/güvenilir değildir";<sup>88</sup> Şerîk b. Şihâb için "leyse bizâlike'l-meşhûr/istenilen düzeyde tanınır değil";<sup>89</sup> Abdulmelik b. Nâfi' hakkında "leyse bi'l-meşhûr velâyühteccü bi hadîsih/meşhûr değildir ve hadisiyle delil getirilmez"<sup>90</sup> ifadeleriyle değerlendirmeler yapmıştır. Hüseyim b. Beşîr'in tedlîs yaptığını ve hadisinde İbn Şübrûme'den semâ' ettiğine dair bir kayıt bulunmadığını vurgulayarak râvînin müdellis olduğuna dikkat çekmiştir.<sup>91</sup> Mus'ab b. Şeybe'ye atfen dile getirdiği "münkeru'l-hadîstir"<sup>92</sup> ifadesi de kullandığı cerh lafızlarındandır

## 5. Ricâl Bilgisi

Nesâî'nin bazı değerlendirmelerinin ricâl bilgisiyle irtibatlı olduğu görülmektedir. O, temizlik adabıyla ilgili rivayette yer alan İsmail'in, İbn Ca'fer b. Ebî Kesîr el-Kârî' olduğunu belirtmiştir.<sup>93</sup>

<sup>79</sup> Nesâî, "Kıyâmü'l-Leyl", 67 (No. 1811).

<sup>80</sup> Nesâî, "Cenâiz", 27 (No. 1880).

<sup>81</sup> Nesâî, "Eymân ve'n-Nüzûr", 41 (No. 3842).

<sup>82</sup> Nesâî, "Eymân ve'n-Nüzûr", 41 (No. 3850).

<sup>83</sup> Nesâî, "Kat'u's-Sârik", 5, 13 (No. 4882, 4976).

<sup>84</sup> Nesâî, "Kat'u's-Sârik", 18 (No. 4983).

<sup>85</sup> Nesâî, "Sıyâm", 43 (No. 2243).

<sup>86</sup> Nesâî, "İstiâze", 8 (No. 5453).

<sup>87</sup> Ebü'l-Fazl Ahmed b. Alî el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Haydarâbâd: Dâiretu'l-Me'ârif en-Nizâmiyye, 1325), 4/41 (No. 66).

<sup>88</sup> Nesâî, "Cihâd", 4 (No. 3099).

<sup>89</sup> Nesâî, "Tahrîmü'd-Dem", 26 (No. 4103).

<sup>90</sup> Nesâî, "Eşribe", 48 (No. 5695).

<sup>91</sup> Nesâî, "Eşribe", 48 (No. 5686).

<sup>92</sup> Nesâî, "Zînet", 1 (No. 5042).

<sup>93</sup> Nesâî, "Tahâret", 16 (No. 17).

Benzer içerikli bir hadiste geçen Ezher'i, İbn Sa'd es-Semmân şeklinde açıklamıştır.<sup>94</sup> İstiskâ namazıyla ilgili rivayeti aktaran Abdullah b. Zeyd'in rüyasında ezanın okunuşunu gören kişi olduğu yönündeki hatalı bilginin İbn Uyeyne'den kaynaklandığını, rüyada ezanı görenin Abdullah b. Zeyd b. Abdірabbih, istiskâ namazının kılınışını anlatanın ise Abdullah b. Zeyd b. Âsım olduğunu vurgulamıştır.<sup>95</sup> Ebû Hâcib künyeli râvinin adını Sevâde b. Âsım olarak açıklamış,<sup>96</sup> Ebû Ca'fer'in, Ebû Ca'fer el-Ferrâ olmadığının altını çizmiştir.<sup>97</sup>

Ebu'l-Mütevekkil'in adının Ali b. Davud,<sup>98</sup> Ebû Kesîr'in isminin Yezîd b. Abdірrahman,<sup>99</sup> Ebû Ma'mer'in isminin Abdullah b. Sehbera,<sup>100</sup> Muhammed b. Süleyman'ın da İbnu'l-Esbehânî olduğunu belirtmiş,<sup>101</sup> Muhammed b. İbrahim'in, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe'nin babası olduğu bilgisini eklemiştir.<sup>102</sup> İsnadda zikredilen Ebû Ma'ser'in adını Ziyâd b. Küleyb, Ebû Ma'ser el-Medenî'nin ismini Necîh,<sup>103</sup> Ebû Ammâr'ın adını 'Arîb b. Humeyd, 'Amr b. Şurahbîl'in künyesini ise Ebû Meysera olarak açıklamıştır.<sup>104</sup>

Nesâî'ye göre üç tane İsmail b. Müslim vardır. Birincisi Muhammed b. Vâsi'den, ikincisi Ebu't-Tufeyl'den, üçüncüsü de Zührî ile Hasan'dan rivayette bulunmuştur.<sup>105</sup> Arefe günü hakkındaki rivayeti aktaran Yûnus'un muhtemelen Mâlik'in ondan rivayette bulunduğu Yûnus b. Yûsuf,<sup>106</sup> "İnsanlarla savaşmakla emrolundum" hadisinin isnadında zikredilen Süfyân'ın da Süfyân b. Hüseyin<sup>107</sup> olduğunu belirtmiştir. Nasr b. İmrân'ın künyesini Ebû Cemre şeklinde açıklayarak<sup>108</sup> onun Ebû Hamza ile karışmasını engellemeye çalışmıştır.<sup>109</sup>

Ebû Nasr'ın adını Humeyd b. Hilâl olarak kaydetmiş ve ondan Yûnus b. 'Ubeyd'in rivayette bulunduğu bilgisini aktarmıştır.<sup>110</sup> Ebû Sellâm'ın ismini Memtûr şeklinde zabt altına almış ve kendisinin Habeşli olduğunu ayrıca eklemiş, Ebû Ümâme'nin adının ise Sudey b. Aclân olduğunu belirtmiştir.<sup>111</sup> Ebû Ali el-Hanefî'nin dört kardeşi olduğunu söyleyerek isimlerini şöyle sıralamıştır:

<sup>94</sup> Nesâî, "Tahâret", 29 (No. 33).

<sup>95</sup> Nesâî, "İstiskâ", 2 (No. 1505).

<sup>96</sup> Nesâî, "Miyâh", 11 (No. 343).

<sup>97</sup> Nesâî, "Ezân", 15 (No. 647, 648).

<sup>98</sup> Nesâî, "Eşribe", 16 (No. 5569).

<sup>99</sup> Nesâî, "Eşribe", 18 (No. 5571).

<sup>100</sup> Nesâî, "İmâmet", 23 (No. 807).

<sup>101</sup> Nesâî, "Kıyâmü'l-Leyl", 67 (No. 1811).

<sup>102</sup> Nesâî, "Cenâiz", 3 (No. 1824).

<sup>103</sup> Nesâî, "Sıyâm", 43 (No. 2243).

<sup>104</sup> Nesâî, "Zekât", 35 (No. 2507).

<sup>105</sup> Nesâî, "Menâsikü'l-Hac", 49 (No. 2728).

<sup>106</sup> Nesâî, "Menâsikü'l-Hac", 194 (No. 3003).

<sup>107</sup> Nesâî, "Tahrîmü'd-Dem", 1 (No. 3971).

<sup>108</sup> Nesâî, "Eymân ve'n-Nüzûr", 29 (No. 3809).

<sup>109</sup> İsyûbî, *Şerhu Süneni'n-Nesâî*, 5/31.

<sup>110</sup> Nesâî, "Tahrîmü'd-Dem", 17 (No. 4076).

<sup>111</sup> Nesâî, "Kasmü'l-Fey' ", 1 (No. 4138).

Ebû Bekr, Bişr, Şerîk ve başka biri.<sup>112</sup> Nesâî, Eymen isimli râvînin hadislerini zikrettikten sonra onun sahâbî olduğunu sanmadığını söyleyerek bu iddiasını Eymen'in İbn Zübeyr'in veya Zübeyr'in kölesi olduğunu belirten başka bir rivayetle delillendirmiştir.<sup>113</sup> Bu kısımdaki tespitlerden anlaşıldığı üzere onun ricâl bilgisi bağlamında kaydettikleri muhtemel karışıklıkları önleme amacına matuf görünmektedir.

## 6. İsnad Hakkındaki Değerlendirmeler

Hadis sahasının temel uğraş alanı isnad olduğu için normalde bu başlığın makalenin baş tarafında yer alması gerektiği düşünülebilir. Ne var ki hem başlığın muhtevisinin uzun olması hem de musannifin metin içi değerlendirmelerini diğer konu başlıkları üzerinden görmenin daha ilgi uyandırıcı olmasından ötürü bu başlık buraya alınmıştır. Nesâî zikrettiği bazı hadislerin senedleri hakkında değerlendirmeler yapmaktadır. Bu değerlendirmeleri farklı başlıklar altında sınıflandırmak mümkündür. Bunlardan biri isnadda bulunan râvînin ilgili rivayeti aktarma noktasında tek kaldığını belirtmeye yöneliktir.

### 6.1. İsnaddaki Teferrüde Dikkat Çekmesi

Nesâî, Tahıyyât duasıyla ilgili rivayette Ebû Hâşim'in isnadda zikredilmesini “garîb” olarak değerlendirir.<sup>114</sup> Bununla muhtemelen zikredilen hadisin Ebû Hâşim kanalıyla meşhur olmadığına dikkat çekmek istemiştir. Hayızlı kadınların hac yapmasıyla ilgili bir rivayet hakkında, “Bu Mâlik'in Hişâm b. Urve'den naklettiği garîb bir hadistir ve bunu sadece Eşheb rivayet etmiştir.” değerlendirmesinde bulunmuştur.<sup>115</sup> Ureyneliler hakkındaki rivayet için Talha dışında “Yahyâ'dan, o da Enes'ten” ifadesini kullanan başka birini bilmediğini, doğru olanın ise Yahyâ'nın Saîd b. el-Müseyyeb'den mürsel olarak naklettiği tarik olduğunu belirtmiştir.<sup>116</sup> Nesâî burada mürseli, sahabi râvîsi atlanarak nakledilen rivayet anlamında kullanmaktadır.<sup>117</sup> Sonraki dönemde benimsenen terminolojinin öncü örneklerinden olması bakımından bu kullanım önemlidir. Nesâî, Hz. Peygamber'in secdeye varırken dizlerini ellerinden önce yere koyduğundan bahseden rivayet için Yezîd b. Hârûn dışında kimsenin bunu Şerîk'ten nakletmediğini söylemiştir.<sup>118</sup>

Nesâî, Abdulaziz b. Ebî Seleme'nin Abdullah b. el-Fadl'dan aktardığı rivayet için “Bunu Abdulaziz dışında müsned olarak nakleden başka birini bilmiyorum.” demiş ve İsmail b. Ümeyye'nin bunu mürsel olarak rivayet ettiğini eklemiştir.<sup>119</sup> Ma'mer'in Zührî kanalıyla aktardığı bir hadis

---

<sup>112</sup> Nesâî, “el-Fer' ve'l-'Atîra”, 1 (No. 4225).

<sup>113</sup> Nesâî, “Kat'u's-Sârik”, 10 (No. 4953, 4954).

<sup>114</sup> Nesâî, “Tatbîk”, 100 (No. 1170).

<sup>115</sup> Nesâî, “Tahâret”, 151 (No. 242).

<sup>116</sup> Nesâî, “Tahâret”, 191 (No. 306).

<sup>117</sup> Mürsel hakkında geniş bilgi için bk. Mehmet Turan, *Sahabe Mürseli* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023), 31-32.

<sup>118</sup> Nesâî, “Tatbîk”, 93 (No. 1154).

<sup>119</sup> Nesâî, “Menâsikü'l-Hac”, 54 (No. 2752).

hakkında bunu Zührî'den, Ma'mer dışında müsned olarak rivayet eden başka birini bilmediğini söylemiştir.<sup>120</sup> Mescid-i Nebevî'de kılınan namazın faziletini anlatan rivayet hakkında bu hadisi Nâfi' ← İbn Ömer (öl. 73/693) kanalıyla Musa el-Cühenî dışında nakleden birini bilmediğini, İbn Cüreyc ve başkalarının ona muhalefet ettiğini belirtmiş, ardından İbn Cüreyc'in tarikîni vermiştir.<sup>121</sup> Ancak rivayet incelendiğinde Ubeydullah ile Eyyûb'un da Nâfi' ← İbn Ömer'den nakilde bulunduğu görülmektedir.<sup>122</sup> Dolayısıyla Nesâî'nin Musa el-Cühenî'nin teferrüd ettiğine dair tespiti hatalı görünmektedir.

Nesâî, senedinde Mansûr'un geçtiği bir rivayet için bu hadiste İbn Ebî Adî dışında birinin Mansûr'u zikrettiğini bilmediğini ifade ederek İbn Ebî Âdî'nin bu konuda teferrüd ettiğine işaret etmiştir.<sup>123</sup> Senedinde Esved'in bulunduğu bir rivayet için de "Zâide dışında bu hadiste Esved'i zikreden birini bilmiyorum" değerlendirmesini yapmıştır.<sup>124</sup>

## 6.2. En Sağlam Tarikin Belirtilmesi

Nesâî, hadisleri rivayet ettikten sonra farklı tariklerinin olması durumunda, bunlardan hangisinin daha sağlam olduğuna dair yorumlar yapmaktadır. Bununla tarikler arasındaki benzerliklere ve farklılıklara dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.<sup>125</sup> Nitekim fıtır sadakası ile ilgili İbn Abbâs'tan (öl. 68/687-88) mevkûf olarak nakledilen üç rivayetten sonuncusunun en sağlamları olduğunu belirtir. Tarikler incelendiğinde birincisinin Hasan, ikincisinin İbn Sîrîn üçüncüsünün ise Ebû Racâ tarafından rivayet edildiği görülür.<sup>126</sup> Hasan ile İbn Sîrîn'in, İbn Abbâs'tan semâ'ları bulunmadığı için onların tarikleri munkatıdır.<sup>127</sup> Benzer şekilde musannifimiz Hz. Musâ'nın, kendi kabrinde namaz kılmasıyla ilgili rivayetleri sıralamış, zikrettiği ikinci tarikin Muâz b. Hâlid'in tarikinden daha doğru olduğuna hükmetmiştir.<sup>128</sup> Hz. Ebû Bekir ile Ebû Berze arasında geçen diyalogu farklı tariklerle zikrettikten sonra son hadis için "ahsenu'l-ehâdis ve ecveduhâ/hadislerin en güzeli ve en sağlamı" tabirini kullanmış,<sup>129</sup> bununla Yunus b. 'Ubeyd isnadının Ebû Mürre senedinden daha iyi olduğunu belirtmek istemiştir.<sup>130</sup> Ölmüş hayvan derisinin tabaklanması konusunda en sahîh rivayetin Zührî'nin, Ubeydullah b. Abdillâh ← İbn Abbâs ← Meymûne isnadıyla naklettiği hadis

<sup>120</sup> Nesâî, "Menâsikü'l-Hac", 60 (No. 2768).

<sup>121</sup> Nesâî, "Menâsikü'l-Hac", 124 (No. 2897).

<sup>122</sup> Müslim, "Hac", 509 (No. 1395).

<sup>123</sup> Nesâî, "Menâsikü'l-Hac", 226 (No. 3071).

<sup>124</sup> Nesâî, "Nikâh", 68 (No. 3354).

<sup>125</sup> Ayşe Esra Şahyar, "Sünen-i Nesâî'de Bir Metin Tenkidi Uygulaması Örneği", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 12/2 (2014), 11.

<sup>126</sup> Nesâî, "Zekât", 36 (No. 2510).

<sup>127</sup> İsyûbî, *Şerhu Süneni'n-Nesâî*, 22/286.

<sup>128</sup> Nesâî, "Kıyâmü'l-Leyl", 15 (No. 1632).

<sup>129</sup> Nesâî, "Tahrîmü'd-Dem", 17 (No. 4077).

<sup>130</sup> İsyûbî, *Şerhu Süneni'n-Nesâî*, 32/35.

olduğunu belirtmiştir.<sup>131</sup> Zührî'den, altın takma ile ilgili mürsel ve muttasıl olarak nakledilen rivayetler arasında mürsel olanların doğruya daha yakın olduğunu ifade etmek suretiyle tercihini mürsel olarak nakledilen rivayetlerden yana kullanmıştır.<sup>132</sup>

Nesâî, bazen daha az sağlam gördüğü râvînin rivayetini daha güvenilir olan râvînin rivayetine tercih ettiği de görülmektedir. Örneğin, "Katâde (öl. 117/735), Eş'as'tan daha sağlam "esbet/ehfaz" olmakla birlikte Eş'as'ın hadisi doğruya daha yakındır."<sup>133</sup> şeklindeki değerlendirmesi bunu açıkça göstermektedir. Tarikler incelendiğinde her iki hadisin aynı lafızla aktarıldığı, Katâde'nin sahâbî râvî olarak Semüre b. Cündeb'i zikrettiği, Eş'as'ın ise Hz. Âişe'den naklettiği görülmektedir.

Zührî ← Enes b. Mâlik tarikiyle gelen hadisi hatalı sayan Nesâî, doğrusunun öncesinde zikredilen Zührî ← Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe ← Ebû Hüreyre şeklinde gelen hadis olduğunu belirtir.<sup>134</sup> Ma'mer ← Zührî ← Urve ← Hz. Âişe isnadıyla zikredilen hadisin hatalı olduğu değerlendirmesini yapmış, doğru olanın bir önceki Yûnus b. Yezîd ve Musa b. Ali ← Zührî ← Ebû Seleme b. Abdurrahman ← Hz. Âişe senediyle kaydedilen rivayet olduğunu söylemiştir.<sup>135</sup> Eş'as ← İbn Sîrîn ← Ebû Hüreyre isnadıyla aktardığı rivayetin peşinden bunun hatalı olduğunu, doğrusunun ise Eş'as ← el-Hasan ← Ebû Hüreyre şeklinde olması gerektiğini belirtmiştir.<sup>136</sup> Ebân b. Abdillâh'ın İbrahim b. Cerîr ← babası isnadıyla zikrettiği tarikin Şerîk'in İbrahim b. Cerîr ← Ebû Zür'a ← Ebû Hüreyre senediyle kaydettiği rivayetten doğruya daha yakın olduğuna hükmetmiştir.<sup>137</sup>

Nesâî, zikrettiği rivayette Eymen b. Nâbil'e mütâbaâtt eden başka birini bilmediğini ve hadisin hatalı olduğunu belirtmiştir.<sup>138</sup> Hadisteki hata Eymen b. Nâbil'in bunu Ebû'z-Zübeyr ← Câbir b. Abdillâh isnadıyla aktarmış olmasıdır. Doğru olan ise Ebû'z-Zübeyr ← Tâvûs veya Saîd b. Cübeyr ← İbn Abbâs tarikleridir.<sup>139</sup> Salli-barik dualarını içeren bir rivayet hakkında Kâsım b. Zekeriyâ'nın bunu kitabından aktardığını ve hatalı olduğunu deklare etmiştir.<sup>140</sup> Buradaki hata Süleyman'ın Amr b. Mürre'den rivayet etmesidir. Doğrusu ise Süleyman'ın Hakem'den aktardığı tariktir. Nitekim musannif, iki hadisi zikrettikten sonra ikinci rivayetin birinciden daha doğru olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca bu rivayet dışında ilgili hadis bağlamında Amr b. Mürre'yi zikreden başka birini bilmediğini eklemiştir.<sup>141</sup>

<sup>131</sup> Nesâî, "el-Fer' ve'l-'Atîra", 5 (No. 4251).

<sup>132</sup> Nesâî, "Zînet", 45 (No. 5194).

<sup>133</sup> Nesâî, "Nikâh", 4 (No. 3214).

<sup>134</sup> Nesâî, "Cihâd", 1 (No. 3094).

<sup>135</sup> Nesâî, "Talâk", 26 (No. 3440).

<sup>136</sup> Nesâî, "Tahâret", 129 (No. 192).

<sup>137</sup> Nesâî, "Tahâret", 43 (No. 51).

<sup>138</sup> Nesâî, "Sehiv", 45 (No. 1281).

<sup>139</sup> İsyûbî, *Şerhu Süneni'n-Nesâî*, 14/132.

<sup>140</sup> Nesâî, "Sehiv", 51 (No. 1287).

<sup>141</sup> Nesâî, "Sehiv", 51 (No. 1288).

Nesâî, Leys ← İbn Şihâb ← Abdullah b. Abdillâh ← İbn Ömer isnadıyla naklettiği rivayetin ardından bu isnad konusunda Leys'e İbn Cüreyc dışında kimsenin mütâbaât etmediğini; Zührî'nin ashâbının ise Abdullah b. Abdillâh ← İbn Ömer yerine Sâlim b. Abdillâh ← babası senedini zikrettiklerini belirtmiştir.<sup>142</sup> Rabâh ← Ma'mer ← Zührî ← Saîd isnadıyla verdiği rivayetin peşinden bu hadisi Rabâh'ın dışında Eyyûb b. Süveyd'den başkasının naklettiğini bilmediğini, Eyyûb b. Süveyd'in de bunu Yunus ← Zührî ← Saîd ve Ebû Seleme senediyle rivayet ettiğini ifade etmiştir.<sup>143</sup> Alâ b. el-Müseyyeb ← Amr b. Mürre ← Talha b. Yezîd ← Huzeyfe isnadıyla tahrîc ettiği rivayetin mürsel (munkatı) olduğunu zira Talha b. Yezîd'in, Huzeyfe'den semâ'ı olmadığını, Alâ b. el-Müseyyeb dışındakilerin bu hadisi Talha ← bir adam ← Huzeyfe şeklinde naklettiklerini dile getirmiştir.<sup>144</sup> Amr b. Ali ← Ebû Kuteybe ← Muhammed b. Abdillâh ← babası ← Anbese b. Ebî Süfyân ← Ümmü Habîbe isnadıyla kaydettiği rivayetin hatalı olduğunu doğrusunun ise Mahmud b. Hâlid ← Mervân b. Muhammed ← Saîd b. Abdilaziz ← Süleyman b. Musa ← Mekhûl ← Anbese b. Ebî Süfyân ← Ümmü Habîbe şeklinde olmasını gerektiğini söylemiştir.<sup>145</sup> Zührî ← Sâlim ← İbn Ömer kanalıyla aktardığı hadisin hatalı olduğunu, doğrusunun ise (Zührî'den) mürsel olarak nakledilen varyant olduğunu kaydetmiştir.<sup>146</sup> Muhammed b. Ca'fer'in Şu'be'den Mesrûk'u zikretmeksizin naklettiği tarik'in doğru; Osman b. Ömer'in Mesrûk'u eklediği tarikin ise hatalı olduğunu belirtmiştir.<sup>147</sup>

Nesâî, İbn İshak'ın Zührî'den naklettiği hadisin hatalı olduğunu çünkü İbn İshak'ın bunu Zührî'den işitmediğini, doğrusunun ise öncesinde zikredilen Yûnus'un İbn Şihâb (ez-Zührî) kanalıyla aktardığı tarik olduğunu vurgulamıştır.<sup>148</sup> Muhammed b. Fudayl'in ← Yahyâ b. Saîd ← Ebû Seleme ← Ebû Hüreyre senediyle nakledilen rivayetin isnadını hasen olarak nitelemiş, ancak rivayetin münker olduğunu, hatanın da Muhammed b. Fudayl'den kaynaklanmasından endişe ettiğini sözlerine eklemiştir.<sup>149</sup> Müellif isnadı hasen olarak nitelemiştir çünkü râviler arasında cerh edilmiş biri bulunmamaktadır. Münker olarak tavsif edilmesinin sebebi ise 'Atâ yerine Ebû Seleme'nin zikredilmesidir.<sup>150</sup>

Ebû Seleme'nin Abdurrahman b. Avf'dan naklettiği isnadı hatalı olarak gören Nesâî, doğrusunun "Ebû Seleme ← Ebû Hüreyre" şeklinde olması gerektiğini savunmuştur.<sup>151</sup> Muhammed b. Kesîr'in, Evzâî ← Zührî ← Saîd b. el-Müseyyeb isnadıyla sahabe râvîsi atlanmış bir mürsel olarak

<sup>142</sup> Nesâî, "Cuma", 25 (No. 1407).

<sup>143</sup> Nesâî, "Cuma", 45 (No. 1431, 1432).

<sup>144</sup> Nesâî, "Kıyâmü'l-Leyl", 25 (No. 1665).

<sup>145</sup> Nesâî, "Kıyâmü'l-Leyl", 67 (No. 1815, 1817).

<sup>146</sup> Nesâî, "Cenâiz", 56 (No. 1945).

<sup>147</sup> Nesâî, "Kıyâmü'l-Leyl", 56 (No. 1758).

<sup>148</sup> Nesâî, "Sıyâm", 4 (No. 2102).

<sup>149</sup> Nesâî, "Sıyâm", 19 (No. 2151).

<sup>150</sup> İsyûbî, *Şerhu Süneni'n-Nesâî*, 20/349.

<sup>151</sup> Nesâî, "Sıyâm", 40 (No. 2208).



naklettiği rivayet Nesâî tarafından hatalı görülmüş, doğru olanın bir önceki Süfyân ← Zührî ← Safvân b. Abdillâh ← Ümmü'd-Derdâ ← Ka'b b. Âsım senediyle müsned olarak kaydedilen tarik olduğu belirtilmiştir.<sup>152</sup> Yezîd b. Keysân ← Ebû Hâzım ← Ebû Hüreyre isnadıyla naklettiği rivayetin ardından bunu başka bir yerde Yezîd b. Keysân ← Câbir b. Abdillâh tarikiyle bulduğunu ve doğru sahabe râvîsinin Ebû Hüreyre olduğunu belirtmiştir.<sup>153</sup> Fezârî ← Humeyd ← Enes kanalıyla naklettiği hadisten sonra bunun fâhiş bir hata, doğru olanın ise bir önceki Bîşr ← Humeyd ← Hasan ← İmrân b. Husayn tariki olduğunu söylemiştir.<sup>154</sup> Süfyân ← 'Alkame b. Mersed ← Razîn b. Süleyman ← İbn Ömer isnadıyla zikredilen tarikin Şu'be ← 'Alkame b. Mersed ← Selim b. Zerîr ← Sâlim b. Abdillâh ← Saîd b. el-Müseyyeb ← İbn Ömer şeklinde gelen tarikten daha doğru olduğunu belirtmiştir.<sup>155</sup> Abde ← Yezîd ← Şu'be ← Âsım ← Ebû Vâil tarikiyle verdiği rivayetin ardından bunun hatalı olduğunu, doğrusunun bir önceki hadiste olduğu gibi Vâsıl ← Ebû Vâil şeklinde olması gerektiğini söylemiştir.<sup>156</sup> Saîd ← Katâde ← Hasan ← Hz. Peygamber isnadıyla mürsel olarak zikrettiği rivayetin Abbâd ← Saîd ← Katâde ← İkrime ← İbn Abbâs ← Hz. Peygamber tarikinden daha doğru olduğunu vurgulamıştır.<sup>157</sup> Başka bir yerde Müemmel'in muttasıl ve merfû olarak naklettiği rivayeti hatalı olarak görmüş doğrusunun ise Abdurrahman'ın mürsel olarak gelen tariki olduğunu ifade etmiştir.<sup>158</sup> Aynı şekilde Mesrûk ← İbn Ömer isnadıyla muttasıl ve merfû olarak nakledilen rivayetin doğrusunun mürsel olması gerektiğini kaydetmiştir.<sup>159</sup> Tam tersi biçimde Zührî kanalıyla merfû ve muttasıl olarak nakledilen bir rivayetin doğruya daha yakın olduğunu ve Yûnus'un bunu Zührî'den mürsel olarak da aktardığını ifade etmiştir.<sup>160</sup> Ebu'z-Zinâd'ın Hârice'den naklettiği bir rivayetin ardından Ebu'z-Zinâd'ın kendisi ile Hârice arasına Mücâlid b. Avf'ı eklediğini ifade ederek senedde inkıta olduğuna işaret etmiş peşinden muttasıl şeklini zikretmiştir.<sup>161</sup> Süleymân b. Erkam'ın Yahya b. Ebî Kesîr ← Ebû Seleme ← Hz. Âişe isnadıyla naklettiği rivayette Yahya b. Ebî Kesîr'in râvîlerinden birçok kişinin Süleymân b. Erkam'a muhalefet ettiğini ifade ederek Süleymân b. Erkam'ın ilgili hadiste hata yaptığına işaret ederek doğru tariki zikretmiştir.<sup>162</sup>

İsnadında Beyân b. Beşîr'in bulunduğu rivayetin hatalı olduğunu belirten Nesâî bunun Beyân'ın hadisi olmadığı, muhtemelen Süfyân'ın "حَنَّاتَان" dediği, elif harfinin düşüp "بَيَّان" şekline dönüştüğü

<sup>152</sup> Nesâî, "Sıyâm", 46 (No. 2256).

<sup>153</sup> Nesâî, "Nikâh", 23 (No. 3246).

<sup>154</sup> Nesâî, "Nikâh", 60 (No. 3336).

<sup>155</sup> Nesâî, "Talâk", 12 (No. 3415).

<sup>156</sup> Nesâî, "Tahrîmü'd-Dem", 4 (No. 4014, 4015).

<sup>157</sup> Nesâî, "Tahrîmü'd-Dem", 14 (No. 4062, 4063).

<sup>158</sup> Nesâî, "Tahrîmü'd-Dem", 22 (No. 4092, 4093).

<sup>159</sup> Nesâî, "Tahrîmü'd-Dem", 29 (No. 4126).

<sup>160</sup> Nesâî, "Kasâme", 45, 46 (No. 4854).

<sup>161</sup> Nesâî, "Tahrîmü'd-Dem", 2 (No. 4007, 4008).

<sup>162</sup> Nesâî, "Eymân ve'n-Nüzûr", 41 (No. 3839, 3840).

izahını yapmıştır.<sup>163</sup> Benzer bir hata örneği şöyledir: İbn Havtekiyye'nin “فَالْأَبِي” sigasıyla rivayet ettiği kısmı “عَنْ أَبِي ذَرٍّ” olarak düzelten Nesâî, bunun müstensihlerin “ذَرٍّ” kelimesini düşürmeleri sonucu “أَبِي” şekline dönüştüğünü iddia eder.<sup>164</sup> Nesâî, sabah namazının sünnetiyle ilgili zikrettiği iki hadisin kendisine göre hatalı olduğunu belirtmiştir.<sup>165</sup> İlk hadisin hatalı olmasının sebebi, hadisin İbn Ömer vasıtasıyla Hz. Hafsa'dan (öl. 45/665) nakledilmesi yerine bunun Hz. Safiyye (öl. 50/670) kanalıyla Hz. Hafsa'dan rivayet edilmesidir. Diğer hadisteki hatadan neyin kastedildiği ise anlaşılamamıştır.<sup>166</sup> Ebû Meymûn tarikiyle gelen rivayeti hatalı olarak gören Nesâî, ismi geçen şahsı tanımadığını sözlerine eklemiştir.<sup>167</sup> Rivayetdeki hata Vâsi' b. Hebbân'ın yerine Ebû Meymûn'un zikredilmesidir.<sup>168</sup>

Nesâî, İkrime (öl. 105/723) ← İbn Abbâs ve İkrime ← Hz. Peygamber isnadıyla zikrettiği iki hadisten sonra mürsel olan ikinci rivayetin müsned olandan daha doğru olduğunu dile getirerek<sup>169</sup> rivayetin müsned değil de mürsel olması gerektiğini vurgulamıştır. İbn Abbâs kanalıyla gelen “Adamın biri geldi ve Hz. Peygamber'e “Eşim kendisine uzatılan eli geri çevirmiyor...” şeklinde devam eden rivayet hakkında bunun hatalı olduğunu, doğrusunun mürsel olması gerektiğini ifade etmiştir.<sup>170</sup> Başka bir yerde bu hadisin sâbit olmadığını açıklarken, bunu Abdülkerim'in merfû, Harun'un ise mürsel olarak aktardığını, Abdülkerim'in hadiste sağlam olmadığını ve Harun'un ondan daha sika olduğunu söylemiştir.<sup>171</sup> Konuyla ilgili yapılan müstakil bir çalışma Nesâî'nin bu rivayetin mürsel olduğu yönündeki kanaatinin daha doğru olduğunu ortaya koymaktadır.<sup>172</sup>

Nesâî, senedde yer alan Ebu Nadra'nın, Şu'be'nin naklettiği gibi Ebu Nasr olması gerektiğini belirtmiştir.<sup>173</sup> Yezîd b. Husayfe'nin Büsr b. Saîd vasıtasıyla zikrettiği “Ebû Hüreyre'den” ifadesine kimsenin mütâbaât ettiğini bilmediğini ve Yakub b. Abdillâh'ın bunu Zeyneb es-Sekafiyye'den rivayet ettiğini kaydetmiştir.<sup>174</sup>

Nesâî, peş peşe verdiği rivayetlerden sonra Yahyâ ile Cerîr'in hadisinin Vüheyb b. Hâlid'in hadisinden daha doğru olduğunu vurgulamıştır.<sup>175</sup> Senedinde Süleymân b. Yesâr'ın bulunduğu bir

<sup>163</sup> Nesâî, “Sıyâm”, 84 (No. 2425).

<sup>164</sup> Nesâî, “Sıyâm”, 84 (No. 2427).

<sup>165</sup> Nesâî, “Kıyâmü'l-Leyl”, 60 (No. 1766).

<sup>166</sup> İsyûbî, *Şerhu Süneni'n-Nesâî*, 18/155-156.

<sup>167</sup> Nesâî, “Kat'u's-Sârik”, 13 (No. 4968).

<sup>168</sup> İsyûbî, *Şerhu Süneni'n-Nesâî*, 37/94.

<sup>169</sup> Nesâî, “Talâk”, 33 (No. 3459).

<sup>170</sup> Nesâî, “Talâk”, 34 (No. 3465).

<sup>171</sup> Nesâî, “Nikâh”, 12 (No. 3229).

<sup>172</sup> İsa Onay, “İmraetü Lâ Teruddü Yede Lâmis/Karım Kendisine Dokunan Eli Geri Çevirmiyor’ Rivayetinin Sened ve Metin Tahlili”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 15/1 (2023), 425.

<sup>173</sup> Nesâî, “Tahrîmü'd-Dem”, 17 (No. 4075).

<sup>174</sup> Nesâî, “Zînet”, 37 (No. 5128).

<sup>175</sup> Nesâî, “Zînet”, 37 (No. 5130).

rivayetin hatalı olduğunu, doğrusunun ise Süleymân b. Sinân olması gerektiğini belirtmiştir.<sup>176</sup> İsnâdında Habîb b. Ebî Sâbit'in bulunduğu ve İbn Abbâs'tan merfû olarak nakledilen sabah namazının sünneti ile ilgili rivayeti münker olarak nitelemiştir.<sup>177</sup> Rivayetin münker olarak değerlendirilmesinin sebebi İbn Abbâs'a atfedilmesidir. Zira Habîb b. Ebî Sâbit müdellis olarak bilinir ve rivayet Hz. Hafsa ile Hz. Âişe'ye nispetle bilinmektedir.<sup>178</sup>

Nesâî, "Çocuk doğduğu yatağa aittir..." şeklinde İbn Mes'ud'dan gelen hadisin, İbn Mes'ud'a ait olduğunu düşünmediğini söyleyerek rivayetin ona nispet edilmesinin yanlış olduğunu ima etmektedir.<sup>179</sup> Rivayetin müdellis olduğu söylenen Muğîre'den "an" lafzıyla nakledilmesi muhtemelen Nesâî'nin dikkat çekmeye çalıştığı husustur.<sup>180</sup> Nesâî zikrettiği iki örnekten bazen birincisinin doğru ikincisinin hatalı;<sup>181</sup> bazen de ilkinin hatalı, diğerinin doğru olduğu yönünde kanaat bildirir.<sup>182</sup> Dolayısıyla bâb başlıkları altında hadisleri sıralarken sıhhat derecesini gözettiğine dair tam bir uyum olduğu söylenemeyeceği gibi kesin bir kuralı da bulunmamaktadır.

### 6.3. Râvînin Belirli Bir Kişiden Semâ'ının Olmadığını Belirtmesi

Nesâî, kimi zaman isnadda adları geçen hoca-talebe arasındaki semâ' durumlarını incelemektedir. Örneğin Rasûlullâh'ın (s.a.s.) eşlerinden bazılarını öpüp sonra abdest almadan namaz kıldığıyla alakalı İbrâhim et-Teymî'nin Hz. Âişe'den naklettiği rivayetin ardından, "Mürsel (munkatı) olsa da bu konuda bundan daha güzel/iyi durumda bir hadisin bulunmamaktadır." demiştir. Ayrıca bahsi geçen hadisin A'meş ← Habîb b. Ebî Sâbit ← Urve ← Hz. Âişe kanalıyla da nakledildiğini eklemiştir. Daha sonra Yahyâ el-Kattân'ın zikredilen isnadla gelen bu hadisin zayıf olduğu görüşünü aktarmıştır.<sup>183</sup> Nesâî'nin burada mürsel terimini munkatı anlamında kullandığı anlaşılmaktadır. Zira İbrâhim et-Teymî'nin Hz. Âişe'den semâ'ı olmadığı söylenmiştir.<sup>184</sup> Mahreme b. Bükeyr'in babasından naklettiği bir rivayetten sonra Mahreme'nin babasından hiçbir hadis işitmediğini kaydetmiştir.<sup>185</sup> Hişâm b. Urve'nin babasından naklettiği bir rivayetten sonra Hişâm'ın babasından ilgili hadisi semâ' etmediğini belirtmiştir.<sup>186</sup> Cuma günü yıkanmakla ilgili bir hadisin akabinde ise isnadda geçen el-

<sup>176</sup> Nesâî, "İsti'âze", 52 (No. 5515).

<sup>177</sup> Nesâî, "Kıyâmü'l-Leyl", 60 (No. 1782).

<sup>178</sup> İsyûbî, *Şerhu Süneni'n-Nesâî*, 18/163.

<sup>179</sup> Nesâî, "Talâk", 48 (No. 3486).

<sup>180</sup> İsyûbî, *Şerhu Süneni'n-Nesâî*, 29/183.

<sup>181</sup> Nesâî, "İşretü'n-Nisâ", 3 (No. 3946).

<sup>182</sup> Nesâî, "İşretü'n-Nisâ", 3 (No. 3954).

<sup>183</sup> Nesâî, "Tahâret", 121 (No. 170).

<sup>184</sup> Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şu'ayb el-Arnaût, vd. (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Tahâret", 67 (No. 178).

<sup>185</sup> Nesâî, "Gusûl ve't-Teyemmüm", 28 (No. 438).

<sup>186</sup> Nesâî, "Gusûl ve't-Teyemmüm", 30 (No. 447).

Hasan el-Basrî'nin Semüre b. Cündeb'den bunu duymadığını, Hasan'ın Semüre'den sadece akîka hadisini işittiğini ifade etmiştir.<sup>187</sup>

Nesâî, Ebû Ubeyde'nin, babası Abdullah b. Mes'ûd'dan naklettiği rivayet için Ebû 'Ubeyde, kardeşi Abdurrahman ve Abdülcebâr b. Vâil'in İbn Mes'ûd'dan semâ' olmadığı bilgisini aktarmıştır.<sup>188</sup> Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın Hz. Ömer'den naklettiği bir hadisin akabinde Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın Hz. Ömer'den semâ'ı bulunmadığını söylemiştir.<sup>189</sup>

Günlük on iki rekât namaz kılana cennette bir köşk bina edileceğini müjdeleyen hadis için "Atâ bunu 'Anbese'den işitmemiştir." değerlendirmesini yapmıştır.<sup>190</sup> Benzer içerikli bir rivayet hakkında ise "Mekhûl, 'Anbese'den hiçbir hadis işitmemiştir."<sup>191</sup> tespitinde bulunmuştur. el-Hasan el-Basrî'nin, Ebû Hüreyre'den işittiğini açıkça belirttiği bir rivayetten sonra el-Hasan el-Basrî'nin Ebû Hüreyre'den hiçbir şey işitmediğini sözlerine eklemiştir.<sup>192</sup>

Nesâî, Süleymân b. Yesâr'ın el-Fadl b. Abbâs'tan naklettiği rivayet hakkında "Süleyman'ın el-Fadl b. Abbâs'tan semâ'ı yoktur." diyerek senedin munkatı olduğuna dikkat çekmiştir.<sup>193</sup> Muhammed b. Amr'ın Ebu'z-Zinâd'dan naklettiği bir rivayetin akabinde Muhammed b. Amr'ın bunu Ebu'z-Zinâd'dan duymadığını belirtmiştir.<sup>194</sup> Saîd el-Makburî'nin Ebû Hüreyre'den naklettiği rivayet için "Saîd bunu Ebû Hüreyre'den işitmemiştir. Bilakis kardeşi vasıtasıyla Ebû Hüreyre'den işitmiştir." değerlendirmesini yapmıştır.<sup>195</sup> Evzâî'nin Zührî'den naklettiği bir rivayet hakkında "Evzâî bu hadisi Zührî'den işitmemiştir" demiş, Yûnus da Zührî'den naklettiği için bunun sahih olduğuna hükmetmiştir.<sup>196</sup> Nesâî, Zührî'nin "an" lafzıyla Ebû Seleme'den naklettiği rivayetin ardından Zührî'nin bunu Ebû Seleme'den semâ' etmediğinin söylendiğini belirtmiş, daha sonra Zührî'nin "haddesenâ Ebû Seleme" ifadeleriyle rivayet ettiği başka bir tariki zikrederek eleştirinin yersiz olduğuna dikkat çekmiştir.<sup>197</sup>

#### 6.4. Muhtelif Değerlendirmeler

Nesâî'nin eseri incelendiği zaman araştırmannın başlıkları arasında müstakil bir yere dâhil edemeyeceğimiz farklı açıklamalarıyla da karşılaşmaktadır. Örneğin Nesâî, abdesti bozan

<sup>187</sup> Nesâî, "Cuma", 9 (No. 1380).

<sup>188</sup> Nesâî, "Cuma", 24 (No. 1404).

<sup>189</sup> Nesâî, "Cuma" 38 (No. 1420).

<sup>190</sup> Nesâî, "Kıyâmü'l-Leyl", 66 (No. 1798).

<sup>191</sup> Nesâî, "Kıyâmü'l-Leyl", 67 (No. 1815).

<sup>192</sup> Nesâî, "Talâk", 34 (No. 3461).

<sup>193</sup> Nesâî, "Âdâbü'l-Kudât", 10 (No. 5395).

<sup>194</sup> Nesâî, "Tahrîmü'd-Dem", 2 (No. 4006).

<sup>195</sup> Nesâî, "İsti'âze", 64 (No. 5536).

<sup>196</sup> Nesâî, "Nikâh", 4 (No. 3215).

<sup>197</sup> Nesâî, "Eymân ve'n-Nüzûr", 41 (No. 3837, 3838).

durumlardan bahseden bir hadisin senedinin ortasında Abdullah b. Ebî Bekr isimli râviyi iyi kaydedemediğini belirtir.<sup>198</sup> İlgili rivayetin başkaları tarafından Abdullah b. Ebî Bekr kanalıyla nakledilmesi<sup>199</sup> Nesâî'nin bu hadiste hata yapmadığını destekleyen bir karinedir. Buna rağmen Nesâî'nin ihtiyaten "iyi kaydedemediğini" söylemesi takdire şayan bir titizlik örneğidir. İsnâdında Esved'in yer aldığı bir rivayet için "gayr-ı mahfûz" değerlendirmesi yaparak Esved'in zikredilmesinin şâz olduğuna dikkat çekmiştir.<sup>200</sup> Farklı tariklerini zikrettiği Hz. Peygamber'in Tebûk Seferi esnasında mestler üzerine mesh etmesini anlatan hadiste İmâm Mâlik'in Urve b. el-Muğîre'yi zikretmediğini belirtmiştir.<sup>201</sup> Durgun suya bevletmekle ilgili aktardığı bir rivayetin akabinde isnadda yer alan Ya'kûb'un bu hadisi ancak bir dinar karşılığında rivayet ettiği bilgisini paylaşarak<sup>202</sup> farklı bir malumat aktarmıştır.<sup>203</sup> İhlâs Sûresi'nin Kur'ân'ın üçte biri (gibi) olduğunu ifade eden hadisin senedi hakkında "bundan daha uzun bir isnad bilmiyorum."<sup>204</sup> diyerek benzer bir bilgi vermiştir. Zikredilen sened incelendiğinde onun on râvi vasıtasıyla ('uşârî) Rasûlullâh'a ulaştığı görülmektedir. Haccâc'ın İbn Cüreyc'ten naklettiği rivayetten sonra bu hadisi İbn Cüreyc'ten, İsa b. Yûnus, el-Fadl b. Musa, İbn Vehb, Muhammed b. Rabî'a, Mahled b. Yezîd ve Seleme b. Sa'îd'in de rivayet ettiğini ekleyerek farklı tariklere dikkat çekmiştir.<sup>205</sup> Abdurrahman b. Avf'tan nakledilen "Hırsız cezalandırıldıktan sonra tazminata mahkûm edilmez." hadisinin mürsel olup sabit olmadığını söylemiştir.<sup>206</sup> Burada musannifin, mürsel kelimesini munkatı anlamında kullandığı görülmektedir. Bu durumun bir benzeri daha önceki örneklerde gösterilmişti. Abdullah b. Mes'ûd'dan gelen ictihat yapmakla ilgili rivayetin ardından "ceyyid ceyyid" yorumunu yapmıştır.<sup>207</sup> Hırsızlıkla ilgili bir rivayeti münker olarak nitelemiştir ve bunun sebebini de Mus'ab b. Sâbit'in hadiste sağlam olmamasıyla gerekçelendirmiştir.

208

Kimi zamansa Nesâî açıklama yapmaksızın hadisin hatalı olduğunu söylemekle yetinmiştir. Verdiği örnekler incelendiğinde bunlardaki hatanın isnadda yapılan ve genellikle bir kişinin hadisinin başka birine nispet edilmesi şeklinde gerçekleşen yanlışlıklar oldukları görülmektedir.<sup>209</sup>

<sup>198</sup> Nesâî, "Gusûl ve't-Teyemmüm", 30 (No. 444).

<sup>199</sup> Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr el-Kuraşî el-Humeydî, *Müsne'dü'l-Humeydî* (Dimeşk: Dâru's-Sekâ, 1996), 5/67 (No. 2172).

<sup>200</sup> Nesâî, "Nikâh", 3 (No. 3208).

<sup>201</sup> Nesâî, "Tahâret", 63 (No. 79).

<sup>202</sup> Nesâî, "Tahâret", 46 (No. 58).

<sup>203</sup> Geniş bilgi için bk. Veli Tatar - Nurullah Agitoğlu, "Tasnif Döneminde Hadisçilerin Ücret Karşılığında Hadis Rivayet Eden Ravilere Yaklaşımı (Nesai Örneği)", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 15/1 (Haziran 2022), 189-207.

<sup>204</sup> Nesâî, "İftitâh", 69 (No. 996).

<sup>205</sup> Nesâî, "Kat'u's-Sârik", 13 (No. 4974).

<sup>206</sup> Nesâî, "Kat'u's-Sârik", 18 (No. 4984).

<sup>207</sup> Nesâî, "Âdâbü'l-Kudât", 11 (No. 5397).

<sup>208</sup> Nesâî, "Kat'u's-Sârik", 15 (No. 4978).

<sup>209</sup> Nesâî, "Sıyâm", 4 (No. 2103), "Sıyâm", 5 (No. 2107), "Sıyâm", 32 (No. 2174).

## Sonuç

Yapılan incelemelerden sonra Nesâî'nin hadisler hakkında yaptığı değerlendirmelerden şunlar anlaşılmaktadır: Musannif gerek gördüğü yerlerde hadislerin metinlerinde yer alan anlaşılması zor kelimeleri açıklayarak garîbü'l-hadîs ilmi ile alakalı değerlendirmelerde bulunmuştur. Hadis metinlerinde yer alan bazı lafızlara yönelik bilgiler vererek kimi zaman bir râvînin belirli bir kelimeye teferrüd ettiğine dikkatleri çekmiş ve rivayette yapılan hataların kimler tarafından yapıldığına işaret etmiştir. Rivayetleri Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini açıklamak üzere kullanarak âyetlerde yer alan farklı anlamlara gelebilecek kelimeleri izah etmiş, yer yer uzun açıklamalar kaydederek âyetlerin tefsirine katkıda bulunmuştur. Râvîlerin hadisi eksik veya hatalı naklettiğini düşündüğü yerlerde o eksikliği tamamlayan tarikleri zikrederek düzeltmelerde bulunmuştur. Anlamı açık olan bazı lafızları anlamadığını söylediğine dair ifadeler muhtemelen onları semâ' ederken net olarak duymadığı anlamını taşımaktadır. Bazen aynı rivayetin isnadını hasen sayıp metnini münker olarak değerlendirmek suretiyle hadisi farklı yönlerden değerlendirmiştir. Nesâî bazı yerlerde hadislerden istinbât yoluyla fikhî hükümler de vermiştir. Farklı hadislerin birbirlerine karış(tırıl)ması durumunda konuya dikkat çekerek ilgili lafzın hangi rivayete ait olduğunu açıklamıştır. Hadisin kaynağını belirtme noktasında izâhlar yapmış, merfû olarak nakledilen bazı rivayetlerin hakikatte mevkûf veya maktû olduğuna dikkat çekmiş bazen de mürsel rivayetlerin müsned tariklerini vermiştir.

Râvîler hakkında cerh-ta'dîl değerlendirmelerini bazen kendisi yapmış bazen de başka münekkidlerden alıntılarla meseleyi ele almıştır. "Sika/güvenilirdir", "lâ be'se bih/hadisinin alınmasında bir sakınca yoktur", "leyse bihî be's/hadisinin alınmasında bir sakınca yoktur", "leyse bi'l-kavî fi'l-hadîs/hadiste sağlam değildir", "münkeru'l-hadîs/hadisi münkerdir", "metrûku'l-hadîs/hadisleri terk edilmiştir", "daîf/zayıf", "leyse bi sika/güvenilir değildir", "leyse bi'l-meşhûr velâyühteccü bi hadîsih/meşhûr değildir ve hadisiyle delil getirilmez" tabirleri kullandığı cerh-ta'dîl lafızlardandır. Nesâî, râvîler hakkında ricâl bilgilerine de değinmiştir. Râvîlerin isimleri, künyeleri, aynı ismi taşıyan farklı râvîler, râvînin sahâbî olup olmadığı gibi çeşitli konularda bilgiler sunmuştur.

Nesâî, isnadla ilgili değerlendirmeler de yapmıştır. Bazı râvîlerin belirli bir isnadda zikredilmesi hususundaki teferrüde dikkat çekmesi, rivayetin bir râvî tarafından farklı kaynağa nisbetini vurgulaması, en sağlam tarikin hangisi olduğunu belirtmesi yaptığı açıklama türlerindendir. Bazen daha sağlam olarak nitelediği râvînin hadisi yerine ondan daha az sağlam olanın rivayetini tercih etmiştir. Senesinde inkitâ olduğunu düşündüğü hadislerin muttasıl senedlerini vermiştir. Râvî isimlerinin yanlış okunmasından kaynaklanan hatalara dikkat çekmiş ve doğrusunun nasıl olması gerektiğini beyan etmiştir. Bazı sahâbîlere nispet edilen rivayetlerin yanlış olduğunu belirterek ilgili hadisin hangi sahâbîye ait olduğunu açıklamıştır. Naklettiği rivayetlerde bazen önce hatalı olanı verip ardından doğrusunu zikrettiği gibi bazen de önce doğru olanı zikredip peşinden hatalı olanı verdiği görülmüştür. Bazı râvîlerin belirli bir hocadan semâ'ı olmadığına değinmiş ve bunun hadisin sıhhatine yansımaları ele almıştır. Hadisin bir kısmını tam olarak kaydedemediği itirafı, râvînin ilgili rivayeti

para karşılığında naklettiği bilgisi, on râvî vasıtasıyla nakledilen bir hadis için “bundan daha uzun bir sened bilmediğini” söylemesi ve bir rivayet için “ceyyid ceyyid” ifadesini kullanması yaptığı değerlendirmeler arasındadır.

Nesâî bazen hatalı gördüğü değerlendirmelere cevap vererek doğrusunu ortaya koymaya çalışmıştır. Sonuç olarak musannifin hadislerden sonra yaptığı bu değerlendirmelerin rivayetlerin sıhhatini belirleme ve onun yöntemini anlama konusunda önemli bilgiler verdiği görülmektedir. Bir bütün olarak metin içi değerlendirmelerin göz önünde bulundurulması, musannifin tavır-tarzını anlamlandırma noktasında önemli bir yere sahiptir. Tasnif sistematığıne ek olarak bu tür açıklamalar Nesâî’nin metodolojisini yansıtmaları bağlamında önemli ipuçları sunmaktadır. Özellikle böyle açıklamaların belli bir sınıflandırma ile ele alınması, şerh birikiminin hadis alanındaki tarihsel kökenlerine ulaşabilmek için önemli malzemeler sunmaktadır.

## Extended Abstract

This article deals with Abū Abdīrrahmān Ahmad b. Shu'ayb al-Nasā'ī's (d. 303/915) evaluations after the ḥadīths he recorded in his work *al-Sunan al-Ṣuḡhrā*. Al-Nasā'ī, after narrating certain ḥadīths, occasionally begins his remarks with the phrase 'Qāla Abū 'Abd al-Raḥmān' ('Abū 'Abd al-Raḥmān said') and proceeds to offer explanatory comments where he deems necessary. The assessments presented by the author have been analyzed by categorizing them thematically. In order to conduct a detailed analysis, the scope of this study has been limited to al-Nasā'ī's comments found in *al-Sunan al-Ṣuḡhrā*. However, when necessary, reference has also been made to the author's other works and to the commentaries on the aforementioned work. The importance of this study is underscored by al-Nasā'ī's esteemed standing among ḥadīth scholars and the distinguished place of his work *al-Sunan al-Ṣuḡhrā* in the corpus of ḥadīth literature. The inclusion of the aforementioned work among the Kutub al-Sitta places it among the primary reference sources in ḥadīth studies. Accordingly, al-Nasā'ī's comments and explanations on ḥadīths serve as a significant point of reference both for understanding his methodological approach and for the interpretation of the ḥadīths themselves. The study predominantly employs descriptive and analytical methods. At times, al-Nasā'ī's judgments regarding the narrations have been cross-checked through comparison with other ḥadīth collections. Furthermore, al-Nasā'ī's evaluations of the ḥadīths have been examined by categorizing them into thematic groups.

As a result of the investigations conducted, it has been observed that al-Nasā'ī entered the field of *gharīb al-ḥadīth* by clarifying certain obscure words found in the texts of ḥadīths. He employed ḥadīths to explain verses of the Qur'an, thereby interpreting words in the verses that could convey multiple meanings. At times, he included extensive explanations, effectively engaging in exegesis. Similarly, he made comparisons by providing information about whether particular expressions in ḥadīths were transmitted only by specific narrators or how other transmitters reported the relevant parts, thereby demonstrating a comprehensive approach. He also derived legal inferences from the ḥadīths, expressing his opinions on certain jurisprudential issues. In cases where two different ḥadīths had been conflated, he identified which parts belonged to which narration, thus resolving the confusion. Moreover, he provided information about the sources of ḥadīths, indicating that some reports transmitted as *marfū'* (attributed to the Prophet) were in fact *mawqūf* (attributed to a companion), and vice versa. In doing so, he reflected his expertise in the field of *'ilal* (hidden defects in ḥadīth) within his textual analysis.

In the field of *jarḥ wa-ta'dīl* (narrator criticism), he employed various evaluative expressions such as *thiqa* (reliable), *lā ba'sa bih* (there is no objection to accepting his ḥadīth), *laysa bihi ba's* (there is no objection to him), *laysa bil-qawī fī al-ḥadīth* (not strong in ḥadīth), *munkar al-ḥadīth* (his ḥadīths are objectionable), *laysa bi-dhālīka al-qawī* (not as sound as desired), *laysa bil-qawī* (not strong), *matrūk*



*al-ḥadīth* (his ḥadīths are abandoned), *ḍaʿīf* (weak), *laysa bi-thiqa* (unreliable), *laysa bi-dhālika al-mashhūr* (not well-known as required), and *laysa bil-mashhūr wa-lā yuḥtajjū bi-ḥadīthih* (he is not well-known, and his ḥadīth is not used as evidence). At times, he compared two narrators to one another, expressing his view that one was *asbat* (more accurate) than the other. On occasion, he preferred the narration of a transmitter who was considered weaker in terms of reliability and memorization, thereby indicating that the primary concern was the accurate transmission of the ḥadīth, regardless of the narrator's general reliability. Accordingly, he demonstrated the necessity of evaluating each narration individually, rejecting blanket judgments as inaccurate. He addressed the narrators' names, *kunyas*, places of origin, and familial ties to prominent *muḥaddithūn*, and carefully distinguished between individuals who shared the same name. He particularly noted names whose status as Companions (*ṣaḥāba*) was disputed, and sought to clarify such issues by mentioning the specific *ṭarīqs* (chains of transmission) that revealed their identity.

He made evaluations concerning *isnād* (chains of transmission), drawing attention to instances where a narrator transmitted a report independently (*tafarrud*) or reported something different from others. After presenting the relevant *ḥadīths*, he would issue judgments regarding which transmission route (*ṭarīq*) was the most sound, or state that the ḥadīth should be attributed to a different Companion. At times, he issued differing evaluations for the same ḥadīth—considering its *isnād* as *ḥasan* (acceptable), while classifying the content as *munkar* (objectionable). He also corrected misreadings arising from variations in the pronunciation of narrator names within the chain and provided the correct readings. In some cases, he pointed out that certain narrators did not hear (*samāʿ*) from specific individuals or only transmitted from them in a limited number of cases, thus alluding to possible disconnections (*inqiṭāʿ*) in the chain. Al-Nasāʾī further demonstrated his methodological rigor by clarifying instances where he could not verify the accuracy of a transmission or had doubts about it. He also addressed various other issues, such as the transmission of a ḥadīth in exchange for money or the excessive length of a chain. At times, he responded to evaluations he found erroneous and sought to provide more accurate assessments.

In conclusion, the author's post-transmission remarks offer significant insights into both the authenticity of the narrations and his evaluative method. These internal textual comments play a critical role in understanding the compiler's approach and methodology. Beyond the classification system, such observations reveal an underlying intellectual framework. Especially when examined through a systematic typology, these explanatory notes offer valuable material for tracing the historical roots of the *sharḥ* (ḥadīth commentary) tradition. Based on these findings, it can be concluded that al-Nasāʾī focused on principles that later shaped the core of the commentary culture in ḥadīth scholarship.

## ملخص موسع

تتناول هذه المقالة التقييمات الحديثية والشروحات النقدية والتوضيحات العامة التي قام بها أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب النسائي (ت. 303 هـ / 915 م) بعد الأحاديث التي رواها في كتابه المسمى بـ "السنن الصغرى". والذي يُعد من أبرز كتب الحديث المعتمدة، إذ يُعدّ واحدًا من "الكتب الستة" التي حظيت بقبول واسع في الدوائر الحديثية بين العلماء وطلاب الحديث. وقد بدأ الإمام النسائي بعض هذه التعليقات بعبارة "قال أبو عبد الرحمن"، حيث كان يدلي ببعض الشروحات بعد الأحاديث التي يرى الحاجة إلى توضيحها. وقد تم تصنيف هذه التقييمات التي قدّمها المصنّف بحسب موضوعاتها. واقتصر البحث على شروحات الإمام النسائي في كتابه المسمى "السنن الصغرى" من أجل إجراء تحديد وتحليل دقيق، غير أن الباحث رجع عند الحاجة إلى شروح هذا الكتاب، وإلى مؤلفات أخرى للإمام النسائي، خاصة كتابه المسمى بـ "السنن الكبرى" أو إلى شروح هذا الكتاب.

وتكمن أهمية هذا البحث في مكانة الإمام النسائي بين علماء الحديث إذ هو أحد كبار أئمة الحديث، ومن المكانة المركزية التي يحتلها كتابه المسمى بـ "السنن الصغرى" في الأدب الحديثي، إذ يعد مصدرًا أساسيًا في دراسة الحديث النبوي الشريف، وموردًا مهمًا لفهم آليات التلقي والتصنيف في القرون الأولى وخاصة الثلاثة الأولى. فكون هذا الكتاب من "الكتب الستة" يجعله من المصادر الأساسية في الحديث النبوي الشريف. ومن ثم فإن شروحات الإمام النسائي وتعليقاته على الأحاديث تعتبر مرجعًا مهمًا لفهم منهجه من جهة، ولفهم الحديث النبوي الشريف من جهة أخرى.

وقد اعتمدت الدراسة في منهجها على الطريقتين الوصفية والتحليلية، كما تمت في بعض المواضع مقارنة أحكام الإمام النسائي على الروايات بأقوال أصحاب كتب الحديث الأخرى للتحقق منها. وقد تم تحليل تعليقات الإمام النسائي من خلال تصنيفها في مجموعات حسب موضوعاتها. وقد سعى الباحث إلى إبراز المنهج النقدي الذي اتبعه الإمام النسائي، ومدى التزامه بالضوابط العلمية في نقد الروايات وتمييز الصحيح من الضعيف.

وأظهرت الدراسة أن الإمام النسائي خاض في مجال "علم غريب الحديث" من خلال شرحه لبعض الألفاظ المبهمة في متون الأحاديث. كما استخدم الأحاديث النبوية الشريفة في تفسير بعض الآيات القرآنية، وبيّن معاني الألفاظ التي تحتمل أكثر من دلالة واحدة، وأدلى أحيانًا بشروح مطوّلة تُشبه ما يُكتب في كتب التفسير. كما أشار إلى أن بعض الألفاظ في الأحاديث الشريفة لم تُرو إلا عن بعض الرواة، وقارن بين رواياتهم بما يدل على منهج

شامل في تعامله مع الروايات. وقد استنبط الإمام النسائي من الأحاديث بعض الأحكام الفقهية، وبيّن آراءه حول موضوعات معيّنة. كما قام بإزالة الالتباس بين حديثين مختلفين من خلال تحديد ما يخص كل رواية. وأدلى بمعلومات حول مصادر بعض الأحاديث، وبيّن أن بعض الأحاديث المرفوعة إلى النبي ﷺ ينبغي أن تُعتبر موقوفة على الصحابي، والعكس كذلك، مما يدل على خبرته في "علم علل الحديث".

وفي مجال علم الجرح والتعديل، استخدم الإمام النسائي مصطلحات مثل: "ثقة"، "لا بأس به"، "ليس به بأس"، "ليس بالقوي في الحديث"، "منكر الحديث"، "ليس بذلك القوي"، "ليس بالقوي"، "متروك الحديث"، "ضعيف"، "ليس بثقة"، "ليس بذلك المشهور"، "ليس بالمشهور ولا يُحتج بحديثه".

وأشار أحياناً إلى أن راوياً ما "أثبت" من غيره، أو أنه اختار رواية راوٍ أضعف من حيث الضبط والحفظ لما وجد فيها دقة في نقل الحديث. وبهذا يبيّن الإمام النسائي ضرورة تقييم كل حديث على حدة، ويرفض الأحكام الشمولية غير الدقيقة. وقد ذكر الإمام النسائي أسماء بعض الرواة وكُنَاهم وبلدانهم، وأشار إلى أقاربهم من المحدثين المشهورين، ولفت النظر إلى من يحمل الاسم نفسه من غيرهم. كما خصّ بالذكر الأسماء المختلف في صحبتها للنبي ﷺ، وذكر الطرق التي تبيّن هويتهم الحقيقية.

وقام الإمام النسائي بتقييمات وتعليقات متعلقة بالإسناد، فأشار إلى حالات تفرّد الراوي، أو اختلاف روايته عن غيره من الرواة. وبعد ذكر الأحاديث، حكم على أصح الطرق من بينهم، أو أشار إلى أن الحديث يُنسب إلى صحابي آخر غير الذي ذكر في الإسناد. وأصدر أحياناً أحكاماً متباينة، كأن يصف إسناد الحديث بالحسن، في حين يصف متنه بالنكارة. وصحّح الأخطاء الناجمة عن اختلاف في نطق أسماء الرواة، وبيّن القراءة الصحيحة. كما نبّه إلى الانقطاع في الإسناد من خلال الإشارة إلى عدم سماع بعض الرواة من بعض، أو اقتصار الرواية على أحاديث معيّنة. وقد أظهر الإمام النسائي دقته المنهجية من خلال التنبيه إلى الحالات التي لم يتمكن من ضبط الرواية أو شكّ فيها، كما تناول بعض القضايا المختلفة مثل رواية الراوي الحديث مقابل المال، أو طول السند. وأجاب أحياناً على تقييمات يراها خاطئة، وبيّن الصواب فيها.

وفي الختام، فإن هذه التعليقات التي قدّمها المصنّف بعد الروايات تُعد من أهم العناصر في تحديد صحة الأحاديث وفهم منهجه النقدي. كما أن النظر في هذه التقييمات النصية يعين على فهم أسلوب المصنّف ومنهجه في التصنيف. فإلى جانب نظام التصنيف، تُمثل هذه الشروحات مؤشرات على عقليته النقدية. ويُعد تصنيف هذه

التعليقات ضمن أبواب موضوعية معيناً مهماً للوصول إلى الجذور التاريخية لثقافة الشرح في علم الحديث. وبناءً على ما سبق، يمكن القول بأن الإمام النسائي قد ركّز على المبادئ الأساسية التي شكّلت نواة ثقافة الشرح في العصور اللاحقة.

الكلمات المفتاحية: الحديث، الشرح، المتن، النسائي، السنن.

### Kaynaklar / References

- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir 'Atâ. 11 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. Basım, 2003.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şu'ayb el-Arnaût, vd. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr el-Kuraşî el-. *Müsnedu'l-Humeydî*. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru's-Sekâ, 1996.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Telhîsu'l-habîr fî tahrîci ehâdîsi'r-Râfî el-kebîr*. 4 Cilt. b.y.: Müessesetu Kurtuba, 1995.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. 12 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretu'l-Me'ârif en-Nizâmiyye, 1325.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî. *Sahîhu İbn Huzeyme*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1980.
- İsyûbî, Muhammed b. Ali el-. *Şerhu Süneni'n-Nesâî*. 42 Cilt. Riyad: Dâru'l-Mi'râc, 1996.
- Köse, İrem Nur. *İmâm Nesâî'nin Sünen Adlı Eseri Bağlamında Bazı Fikhî Görüşleri*. Amasya: Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyri en-Neysâbü'rî. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb en-. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Abdülmün'im Şelbî. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 2001.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb en-. *Sünenü'n-Nesâî*. 9 Cilt. Halep: Mektebetu'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1994.
- Onay, İsa. "İmraetî lâ Teruddü Yede Lâmis/Karım Kendisine Dokunan Eli Geri Çevirmiyor' Rivayetinin Sened ve Metin Tahlili". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 15/1 (2023), 416-435.
- Şahyar, Ayşe Esra. "Sünen-i Nesâî'de Bir Metin Tenkidi Uygulaması Örneği". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 12/2 (2014), 7-26.
- Tatar, Veli - Agitoğlu, Nurullah. "Nesâî'nin Mezheplere Bağlı Kaldığı İddiaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2023), 141-160.
- Tatar, Veli - Agitoğlu, Nurullah. "Tasnif Döneminde Hadisçilerin Ücret Karşılığında Hadis Rivayet Eden Ravilere Yaklaşımı (Nesai Örneği)". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 15/1 (Haziran 2022), 189-207.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa et-. *el-Câmiu'l-kebîr*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996.
- Turan, Mehmet. *Sahabe Mürseli*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023.
- Türcan, Zişan. *Hadis Şerh Geleneği*. Ankara: TDV Yayınları, 2. Basım, 2020.
- Yücel, Ekrem. "Köpeklerle İlgili Rivayetlere Genel Bakış". *Turkish Studies (Elektronik)* 9/5 (2014), 2147-2148.
- Yüksel, Fatih Muhammet. *Muhammed Yûsuf el-Bennûrî'nin Hadisçiliği ve Şerh Yönetimi (Meârifü's-Sünen Özelinde)*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2024.